

VOORONDERZOEK AAN DE HAND VAN KELDERREGISTRATIE EN PROEFPUTTEN TER HOOGTE VAN OEVER TE ANTWERPEN

NOTA VERSLAG VAN RESULTATEN

ABO Archeologische Rapporten 1759

Rapport opgemaakt door: Griet Beldé en Evelien Dirix

Kontichsesteenweg 38

B-2630 Aartselaar

Maart 2022

Projectnummer: 31765

Projectcode OE: 2022A335

COLOFON

Titel

Vooronderzoek aan de hand van kelderregistratie en proefputten ter hoogte van de Oever te Antwerpen.

Auteur

Griet Beldé en Evelien Dirix

Projectnummer

- 31765 (intern)
- 2020B13 (Agentschap Onroerend Erfgoed, bureauonderzoek)
- 2022A335 (Agentschap Onroerend Erfgoed, proefputtenonderzoek)

Plaats en Datum

Aartselaar, februari – maart 2022

Reeks en nummer

ABO archeologische rapporten 1759

ISSN 2406-3940

Alle afbeeldingen werden aangeleverd en zijn eigendom van ABO nv tenzij anders aangegeven.

RAPPORTFICHE

Versies		
Versie	Datum	Status
v0	24/02/2022	Interne draft
v1	02/03/2022	Externe draft
v2	08/03/2022	Definitieve versie

Projectteam	
<i>Functie</i>	<i>Naam</i>
Projectleider	Evelien Dirix
Business Unit Manager	Toon Moeskops
Kwaliteitscontrole	Anouk Van der Kelen, Sander Pelsmaekers
General Director	Patrick Hambach

INHOUD

1	Inleiding	8
1.1	Thesaurus	8
1.2	Administratieve gegevens.....	8
1.3	Aanleiding van het onderzoek	8
1.4	Herneming archeologienota en archeologische voorkennis.....	9
2	Methodologie en strategie	17
2.1	Onderzoeksvragen en doel.....	17
2.2	Vooropgestelde onderzoeksstrategie	17
3	Kelderregistratie en analyse	20
3.1	Inleiding	20
3.2	Analyse	21
3.3	Tussentijdse conclusie	27
4	Proefputtenonderzoek	28
4.1	Inleiding	28
4.2	Onderzoeksresultaten	30
4.3	Terugkoppeling onderzoeksvragen en besluit	72
5	Samenvatting	75
6	Kwaliteitscontrole en ondertekening.....	76
7	Bibliografie.....	77

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Luchtfoto uit 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied. (Bron: Reyns, Ferket 2020).	9
Figuur 2: GRB-kaart (grijswaarden) met aanduiding van het onderzoeksgebied en de zones voor verder onderzoek. (Bron: Reyns, Ferket 2020).	10
Figuur 3: Antwerpen na de derde stadsuitbreiding van 1295-1314 (Tekening door W. De Schamphelaere)	11
Figuur 4: Plan van Antwerpen van Duchetti uit 1557-1585 met aanduiding van het onderzoeksgebied (SAA 12#4109)	13
Figuur 5: Plan van Antwerpen van Bononiensis uit 1565 met aanduiding van het onderzoeksgebied (Stad Antwerpen, Collectie Museum Plantin-Moretus via DAMS Antwerpen)	14
Figuur 6: Kaart van Antwerpen door Joris Hoefnagel uit 1598 met aanduiding van het onderzoeksgebied (SAA 12#5828)	14
Figuur 7: Kaart van Blaeu uit 1649 met aanduiding van het onderzoeksgebied (SA 12#4125)..	15
Figuur 8: Detail van het Primitief Kadaster uit 1830-1834 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be).	15
Figuur 9: Aanduiding van de bouwfases binnen het onderzoeksgebied en de (ver)bouwfases van het pand aan Oever 16, weergegeven op het gevelplan uit 1971 (Reyns, Ferket 2020)	16
Tabel 1: Lijst van onderzoeksvragen	17
Figuur 10: Inplanting van de proefputten (blauw), op de bebouwing uit 1830-1834, weergegeven op het GRB (Bron: Reyns, Ferket 2020)	19
Figuur 11: Aanduiding locaties van de te onderzoeken kelders.	20
Figuur 12: Foto's kelder 1	22
Figuur 13: Foto's kelder 2	24
Figuur 14: Foto's kelder 3	26
Figuur 15: Algemeen inplantingsplan proefputten, weergegeven op het GRB	28
Figuur 16: Algemeen inplantingsplan proefputten met aanduiding van de hoogten van het maaiveld en de proefputten, weergegeven op het GRB	29
Figuur 17: Algemeen inplantingsplan proefputten weergegeven op orthofoto	29
Figuur 18: Detail uit de Grondmechanische kaart van Antwerpen 15.3.6-Antwerpen centrum met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood)	30
Figuur 19: Proefput 1 met aanduiding van de profielen en hoogtewaarden in mTAW onder- en bovenkant profiel	31
Figuur 20: Proefput 1 Profiel 6 (noorden boven)	32
Figuur 21: Vlak 1 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW	33
Figuur 22: Overzicht vlak 1	34
Figuur 23: Vlak 2 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW	34
Figuur 24: Overzicht vlak 2 in westelijke en oostelijke richting	35
Figuur 25: Vlak 1 spoor 25; Aanleg vlak 1	35
Figuur 26: Aanleg vlak 2	35
Figuur 27: Proefput 2 met aanduiding van de profielen en hoogtewaarden in mTAW onder- en bovenkant profiel	37
Figuur 28: Proefput 2, profiel 3 (noorden boven)	37
Figuur 29: Profieltekening profiel 3 (noorden boven)	38
Figuur 30: Vlak 5, boring	38
Figuur 31: Overzicht vlak 1	39

Figuur 32: Overzicht vlak 2.....	40
Figuur 33: Vlak 3 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW	41
Figuur 34: Overzicht vlak 3.....	41
Figuur 35: Overzicht vlak 4.....	42
Figuur 36: Overzicht vlak 5.....	42
Figuur 37: Aardewerk uit lagen spoor 1 en 2 (V:7)	43
Figuur 38: Vondsten uit laag, spoor 6 (V:5)	43
Figuur 39: Vondsten uit lagen, spoor 7 en 8 (V:6)	43
Figuur 40: Proefput 3, Profiel 4 in oostelijke richting	44
Figuur 41: Profieltekening 4, in oostelijke richting	45
Figuur 42: Vlak 1 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW	46
Figuur 43: Overzicht vlak 1 in noordelijke richting	46
Figuur 44: Vlak 2 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW	47
Figuur 45: Overzicht vlak 2 in oostelijke richting	47
Figuur 46: Detail muur spoor 10 in zuidelijke richting	48
Figuur 47: Vlak 3 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW	48
Figuur 48: Overzicht vlak 3 (in oostelijke richting).....	49
Figuur 49: Vondsten aanleg vlak 2 -3, spoor 11 (V:13)	49
Figuur 50: Vondsten uit vlak 3, spoor 14 (V:14).....	50
Figuur 51: Proefput 4, Profiel 5 in zuidelijke richting.....	51
Figuur 52: Profieltekening profiel 5 in zuidelijke richting	51
Figuur 53: Vlak 1, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	52
Figuur 54: Overzicht vlak 1.....	53
Figuur 55: Vlak 2, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	54
Figuur 56: Overzicht vlak 2.....	54
Figuur 57: Vlak 3, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	55
Figuur 58: Overzicht vlak 3.....	56
Figuur 59: Aardewerk uit vlak 2, spoor 18	57
Figuur 60: Aardewerk uit vlak 2- 3, spoor 23	57
Figuur 61: Aardewerk uit spoor 24, vlak 3 (V:12)	57
Figuur 62: GRB-kaart (grijswaarden) met aanduidingen van de locaties van werkput 5	58
Figuur 63: Werkput 5 vlak 1 met aanduiding van sporen en hoogtes in mTAW	59
Figuur 64: Overzicht werkput 5 vlak 1 in zuidelijke richting	59
Figuur 65: Proefput 5B, Profiel 8 in westelijke richting	60
Figuur 66: Proefput 5B, profieltekening profiel 8 in westelijke richting.....	60
Figuur 67: Vlak 1, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	61
Figuur 68: Overzicht vlak 1.....	62
Figuur 69: Vlak 2, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	63
Figuur 70: Overzicht vlak 2.....	63
Figuur 71: Fles uit aanleg vlak 1 (V:18)	64
Figuur 72: aardewerk uit aanleg vlak 1 (V:18)	64
Figuur 73: Aardewerk uit aanleg vlak 2 (V:17)	65
Figuur 74: Proefput 6, profiel 7 (in westelijke richting)	66
Figuur 75: Profieltekening profiel 7 (in westelijke richting).....	66
Figuur 76: Werkput 6, boring 1	67
Figuur 77: Vlak 1, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	68
Figuur 78: Overzicht vlak 1 in westelijke richting	68
Figuur 79: Overzicht vlak 1 in noordelijke richting	69

Figuur 80: Vlak 2, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW	70
Figuur 81: Aardewerk uit vlak 1, spoor 40 (V:19)	70
Figuur 82: Lijst van de onderzoeksvragen en antwoorden.....	73
Figuur 83: GRB-kaart met aanduiding van de op te graven zone en vrijgegeven zone (Geopunt / ABO nv, 2022)	74

1 INLEIDING

1.1 THESAURUS

Antwerpen, Oever, Scheldeken, Steegskén, koffiebranderij, middeleeuwen, nieuwe tijd

1.2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode: 31765	Onroerend Erfgoed: 2022A335
ISSN-nummer	2406-3940
Erkend Archeoloog	ABO nv
Erkenningsnummer	OE/ERK/Archeoloog/2017/000167
Naam + adres onderzoeksgebied	
- Straat + nr.:	Oever 16 – Steegskén 16 – Scheldeken 16
- Postcode :	2000
- Fusiegemeente :	Antwerpen
- Land :	België
Lambertcoördinaten 1972 (EPSG:31370)	151926, 211983 151890, 211968 151869, 211960 151867, 211986
Kadaster	
- Gemeente :	Antwerpen
- Afdeling :	4
- Sectie :	D
- Percelen :	3366D, 3366E, 3387B (partime)
Onderzoekstermijn	Januari – maart 2022

1.3 AANLEIDING VAN HET ONDERZOEK

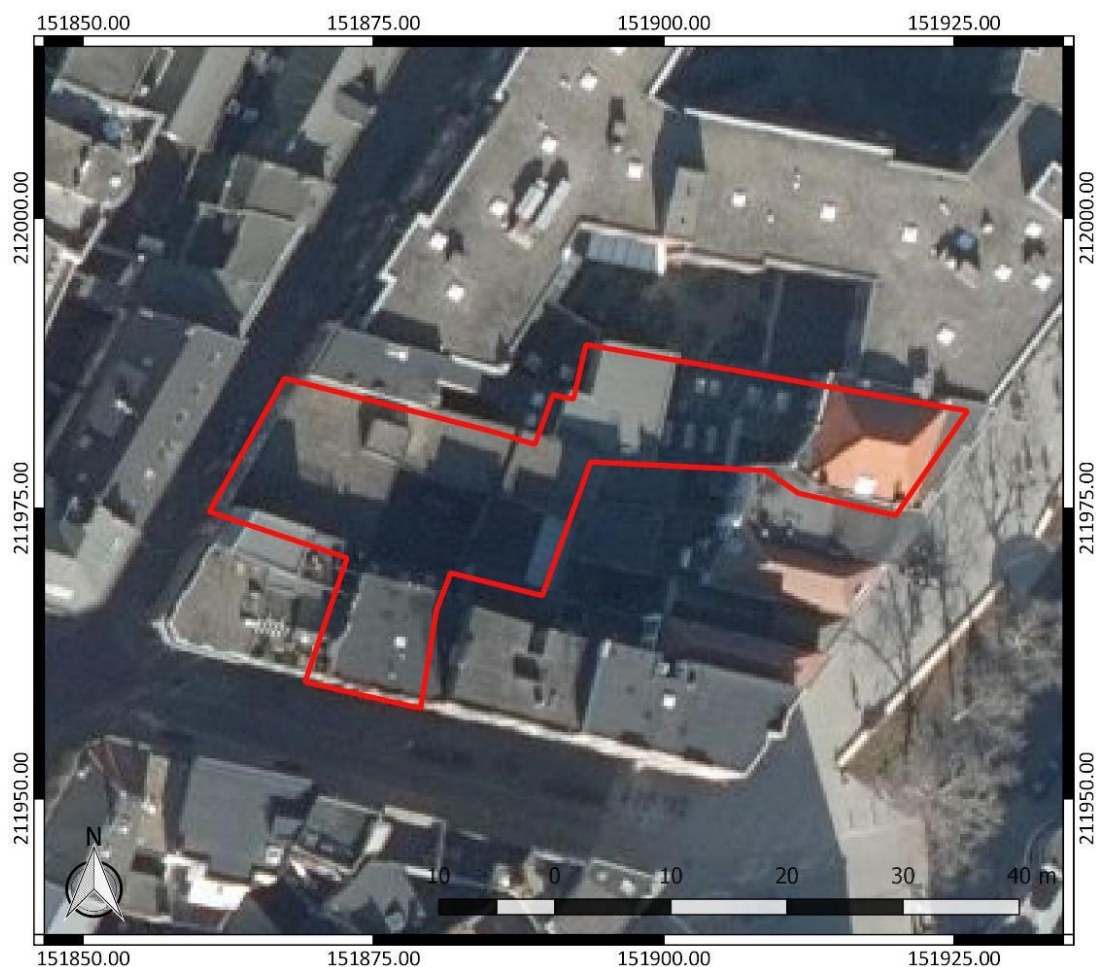
De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag voor een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen binnen een archeologische zone liggen, zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het gaat om de archeologische zone ‘Historische stadskern van Antwerpen’. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

Samenvattend kan gesteld worden dat de toekomstige ingreep bestaat uit enerzijds de aanleg van een nieuwbouw aan de zijde van de Oever waarbij de bestaande kelders zullen rechtgetrokken worden en anderzijds uit de renovatie van de bestaande bebouwing aan de zijde van het Steegskén en Scheldeken

waarbij de bestaande kelders uitgebreid en verdiept zullen worden. Ook zal hier een liftput in het zuiden voorzien worden en een septische put in het oosten. Deze ingrepen vormen een bedreiging voor het aanwezige bodemarchief.

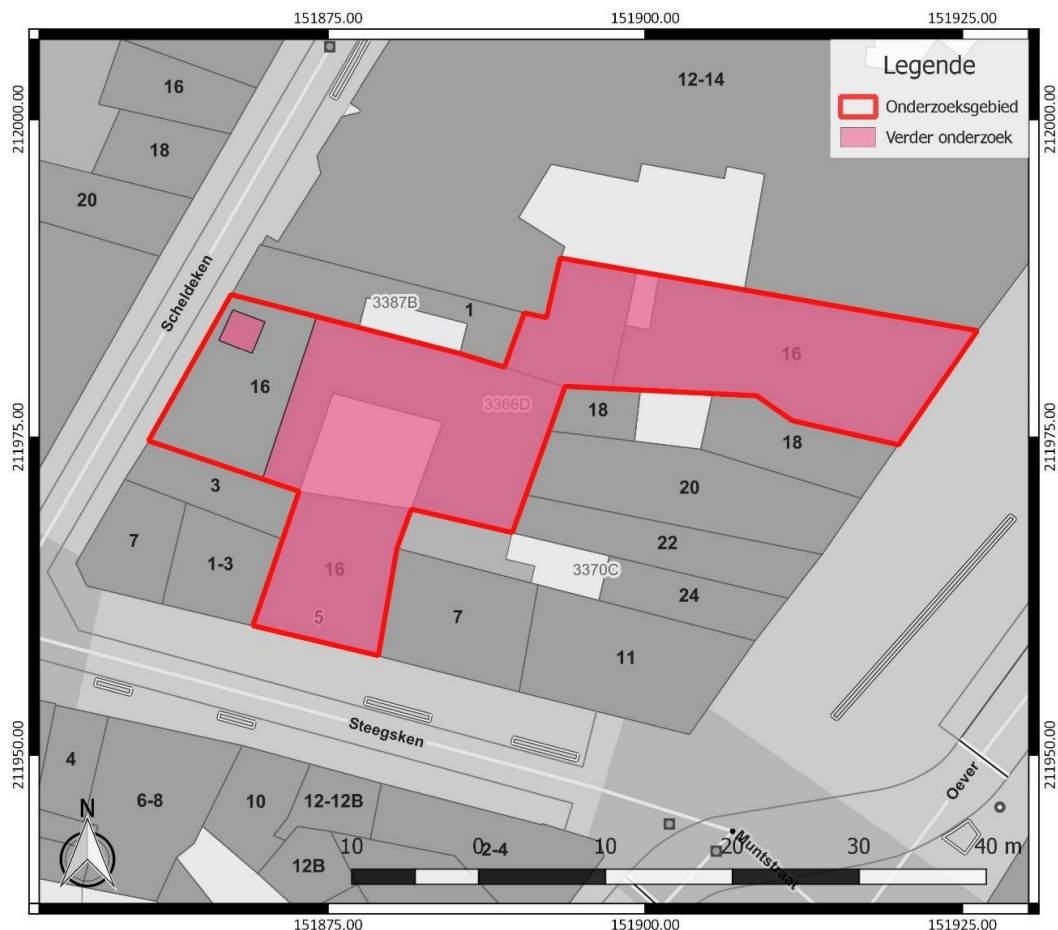
1.4 HERNEMING ARCHEOLOGIENOTA EN ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Voor een terrein van 778 m² ter hoogte van Oever 16/Scheldeken 16/Steegskan 16 te Antwerpen, werd in 2020 een archeologienota opgesteld door All-Archeo bvba¹. Hieruit bleek dat het onderzoeksgebied een welbepaald archeologisch potentieel kent voor resten uit de middeleeuwen en nieuwe tijd, maar ook in mindere mate de metaaltijden of Romeinse periode. Er werd voornamelijk een verwachting opgesteld voor het aantreffen van historische bebouwing die kan teruggaan tot de late middeleeuwen. Op basis van deze gekende landschappelijke, historische en archeologische gegevens kon geconcludeerd worden dat verder onderzoek noodzakelijk is in de vorm van kelderregistratie en proefputten voor 677 m² van het totale onderzoeksgebied (Figuur 1, Figuur 2).

Figuur 1: Luchtfoto uit 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied. (Bron: Reyns, Ferket 2020).

¹ Reyns, Ferket 2020

Figuur 2: GRB-kaart (grijswaarden) met aanduiding van het onderzoeksgebied en de zones voor verder onderzoek. (Bron: Reyns, Ferket 2020).

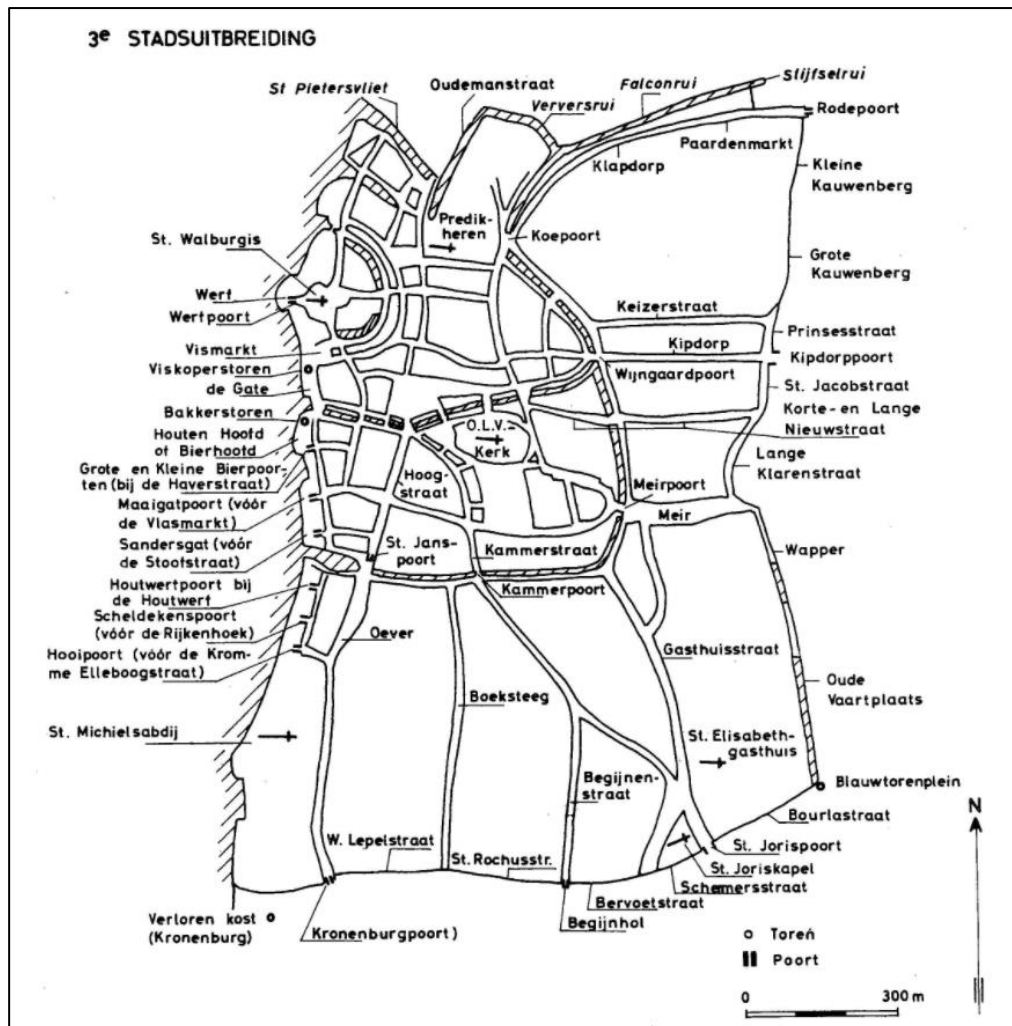
Volgens de gekende archeologische bronnen zijn er in de nabije omgeving van het onderzoeksgebied een heel aantal vindplaatsen uit de late middeleeuwen en de nieuw(st)e tijd geattesteerd. Daarnaast komen respectievelijk ten oosten en zuid/noordoosten ook restanten uit de vroege ijzertijd en Gallo-Romeinse periode voor. Het zwaartepunt bevindt zich evenwel in de late en post-middeleeuwen. Los van de datering variëren de restanten van bewoningssporen over restanten van scheepsbouw, stadspoorten en een brugconstructie tot artisanale activiteiten (bijv. muntatelier).

Gezien de relevantie wordt de beschrijving van een archeologisch onderzoek in het pand net ten noorden van het onderzoeksgebied hier eveneens overgenomen:

Naar aanleiding van de oprichting van een bejaardentehuis in 1981 op de plaats van het klooster van de Minderbroeders, ten noorden van het onderzoeksgebied, werd tijdens de sloop van de woning op Oever 10 een noodopgraving uitgevoerd. Hierbij kwam post-middeleeuws materiaal aan het licht. Er werd onder meer een oude beerput aangetroffen met archeologisch materiaal. In de keldervloer werd een scheppot in aardewerk gevonden, naast een gietijzeren kookketel. Het onderzoek toonde aan dat de keldervloer rond 1850 bij een grote verbouwing ongeveer 30 cm opgehoogd werd met puin, tegelfragmenten en aardewerkscherven. De achterliggende kelders, gelegen langs de binnenplaats, bleken gevuld te zijn met puin. De diepste 50 cm van de kelder bevatte tegelfragmenten en enkele scherven. In de scheimuur werd een bouwfragment van een gotische schouw aangetroffen.²

² Reyns, Ferket 2020

Het onderzoeksgebied werd opgenomen binnen de laatmiddeleeuwse stadsomwalling van 1295-1314 (Figuur 3). Het was vermoedelijk in deze periode dat de gronden in dit zuidelijke deel van de stad werden opgehoogd, waarna ze in de daaropvolgende eeuwen systematisch volgebouwd werden.

Figuur 3: Antwerpen na de derde stadsuitbreiding van 1295-1314 (Tekening door W. De Schamphelaere)

Het onderzoeksgebied ligt binnen het Sint-Andrieskwartier; een buurt die op het einde van de 15de eeuw begrensd was door de Steenhouwersvest (noorden), de Boeksteeg (huidige Nationalestraat, oosten) de Vliersteeg (huidige Lange Vlierstraat, zuiden) en de Lange Ridderstraat (westen). De bebouwing was toen beperkt tot een smalle strook langs deze verkeersassen. Dat was ook zo in de aangrenzende zone tussen de Boeksteeg (westen), de Steenhouwersvest (noorden) de Kammenstraat, de Bredestraat en de Begijnenstraat (oosten) en de Sint-Rochusstraat (zuiden). De buurt is ongeordend ontstaan en kent daardoor een hoogst onregelmatig patroon met pleintjes en kronkelige straten. Tussen 1513 en 1550 werden de volgende verkeersaders aangelegd: in 1513 de Augustijnenstraat, in 1514 de Sint-Jansstraat (huidige Aalmoezeniersstraat), in 1527 de Steenbergstraat, in 1528 de Waai- en Sint-Andriesstraat, in 1543 de Bogaerde- en de Schoytestraat, in 1544 de Beuckelaerstraat (tegenwoordig bestaande uit twee delen: de Rijke Beuckelaer en de Franckenstraat) en in 1550 ten slotte de Happaert- en de Sleutelstraat. In totaal werden in deze wijk tien nieuwe verbindingswegen aangelegd. Er kwamen geen markten en pleinen tot stand en er werden evenmin openbare gebouwen opgetrokken. Elke grondheer verkavelde zijn grond naar eigen

goeddunken. Wie een nieuwe straat wilde openen, bekwam klaarblijkelijk eenvoudig de toestemming van het stadsbestuur. Coördinatie tussen de eigenaren bestond niet. Het resultaat hiervan was een warrig netwerk van straten en stegen. In 1529 werd de oude bidplaats van de augustijnermunniken tot parochiekerk ingericht, wat wijst op een sterke uitbreiding van de bevolking. De bevolkingsgroei zette zich in het tweede kwart van de 16de eeuw voort. Er werden toen in het Sint-Andrieskwartier minstens driehonderd huizen bijgebouwd en uit hun lage verkoopprijs, de geringe oppervlakte en de beperkte accommodatie blijkt duidelijk dat ze vooral bestemd waren voor weinig kapitaalkrachtige personen.

In het bouwblok tussen Oever en Scheldeken verschenen de eerste stenen burgerwoningen rond het midden van de 16de eeuw. Dit was het gevolg van de sterke commerciële, industriële en financiële bloei van Antwerpen in deze periode. Ook binnen het onderzoeksgebied bevonden zich in de 16de eeuw voor het eerst stenen huizen. De namen van deze panden zijn gekend. Ter hoogte van Oever 16 bevond zich reeds een perceel. Langs de zijde van het Steegskens situeerden zich in de 16de eeuw het Hooghuys en de woning Bont Peert (met het achterhuis Verroeste Panne). Langs het Scheldeken lagen drie oude diephuizen: het Hof Van Basel, de woning Abt Van Grimbergen en een woning zonder naam.³

Kenmerkend voor de stenen huizen uit de 16de eeuw waren trap- of puntgevels. De woningen bezaten gewelfde bakstenen kelders. De constructie van de binnenruimten en verdiepingen gebeurde op basis van houten moer- en kinderbalken met daarop houten vloerplanken. In het onderzoeksgebied werden de 16de eeuwse huizen ter hoogte van het Steegskens en Scheldeken in de 20de eeuw volledig gesloopt, met inbegrip van de kelders. Ter hoogte van Oever 16 zijn wel nog enkele 16de eeuwse restanten aanwezig. Het gaat om enkele bakstenen kelders met tongewelf (twee aan de straatkant en één in de achterbouw), de haarden en de moerbalken (constructie) op de eerste verdieping.⁴

Op basis van de cartografische studie is geweten dat de huizenrij er al met zekerheid was rond het midden van de 16de eeuw (Figuur 4). Op de kaart van Hoefnagel uit 1598 kan ook afgeleid worden dat het langs de drie zijden om breedhuizen gaat. Achter Oever 16 bevindt zich een achterhuis. Voor het eerst is de centrale ruimte evenwel voor het overige meer opengewerkt (Figuur 6). Op de kaart van Blaeu (1649) zijn ook de individuele panden (zijnde het Hooghuys en Bont Peert langs het Steegskens en het hof van Basel en Abt van Grimbergen langs het Scheldeken) te herkennen. De woning zonder naam is dan nog niet gebouwd. In de 18de eeuw werden vele huizen in Antwerpen verbouwd. De bakstenen trapgevels van de 16de-eeuwse huizen waren stilistisch verouderd. Van het pand aan Oever 16 bleef de 16de-eeuwse gevel wel bewaard. In het interieur werden wel veranderingen doorgevoerd. Mogelijk werd er tijdens deze bouwphase een overdekte gang gecreëerd tussen het hoofdgebouw en het achterhuis. Het Primitief Kadasterplan uit 1830-1834 (Figuur 8) geeft de gebouwen meer in detail weer. Het plan lijkt aan te geven dat de woningen Abt van Grimbergen en Hof van Basel werden samengevoegd tot één woning (met lijstgevel). De woningen langs het Steegskens bevinden zich slechts gedeeltelijk binnen het onderzoeksgebied. Achter het achterhuis Verroeste Panne is nog een onbekend achterhuis weergegeven. Oever 16 was een pand met een binnenplaats. De toestand van de gebouwen bleef vermoedelijk gedurende de hele 19de eeuw grotendeels ongewijzigd. De Brandverzekeringskaart van Gervais uit 1898 tenslotte vermeldt dat het pand ter hoogte van Oever 16 door een dokter werd gebruikt. In de overige panden binnen het

³ Reyns, Ferket 2020

⁴ Reyns, Ferket 2020

projectgebied waren winkels of cafés gevestigd. Het meest westelijke pand aan het Steegskens was in gebruik als woning.⁵

Ter volledigheid wordt hieronder ook het plan afgebeeld dat een overzicht geeft van de diverse stadia van de uitbreidingen en verbouwingen van grondplan en gevel (Figuur 9).

Figuur 4: Plan van Antwerpen van Duchetti uit 1557-1585 met aanduiding van het onderzoeksgebied (SAA 12#4109)

⁵ Reyns, Ferket 2020

Figuur 5: Plan van Antwerpen van Bononiensis uit 1565 met aanduiding van het onderzoeksgebied (Stad Antwerpen, Collectie Museum Plantin-Moretus via DAMS Antwerpen)

Figuur 6: Kaart van Antwerpen door Joris Hoefnagel uit 1598 met aanduiding van het onderzoeksgebied (SAA 12#5828)

Figuur 7: Kaart van Blaeu uit 1649 met aanduiding van het onderzoeksgebied (SA 12#4125)

Figuur 8: Detail van het Primitief Kadaster uit 1830-1834 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 9: Aanduiding van de bouwfasen binnen het onderzoeksgebied en de (ver)bouwfasen van het pand aan Oever 16, weergegeven op het gevelplan uit 1971 (Reyns, Ferket 2020)

2 METHODOLOGIE EN STRATEGIE

2.1 ONDERZOEKSVRAGEN EN DOEL

De geplande werken zullen een impact hebben op de archeologische lagen van het bodemarchief. Het doel van dit onderzoek zal succesvol zijn bereikt als op basis van een studie en analyse van de kelders alsook een representatieve sampling van het terrein door middel van proefputten volgende onderzoeksvragen zijn beantwoord, overeenkomstig het Programma van Maatregelen met ID. 16676 waarvan akte genomen.

Onderzoeksvragen
1. Op welke dieptes bevinden zich relevante archeologische niveaus?
2. Waar bevindt zich de grondwaterspiegel?
3. Zijn archeologische sporen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in ruimte en in tijd?
4. Zijn resten van de historische bebouwing te zien op de historische kaarten aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in ruimte en in tijd?
5. Zijn resten aanwezig die dateren uit de periode voor de middeleeuwen?
6. Wat is de impact van de bestaande kelders op het bodemarchief geweest?
7. Zijn er relevante archeologische resten aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, is behoud in situ mogelijk of is verder archeologisch onderzoek nodig?

Tabel 1: Lijst van onderzoeksvragen

2.2 VOOROPGESTELDE ONDERZOEKSTRATEGIE

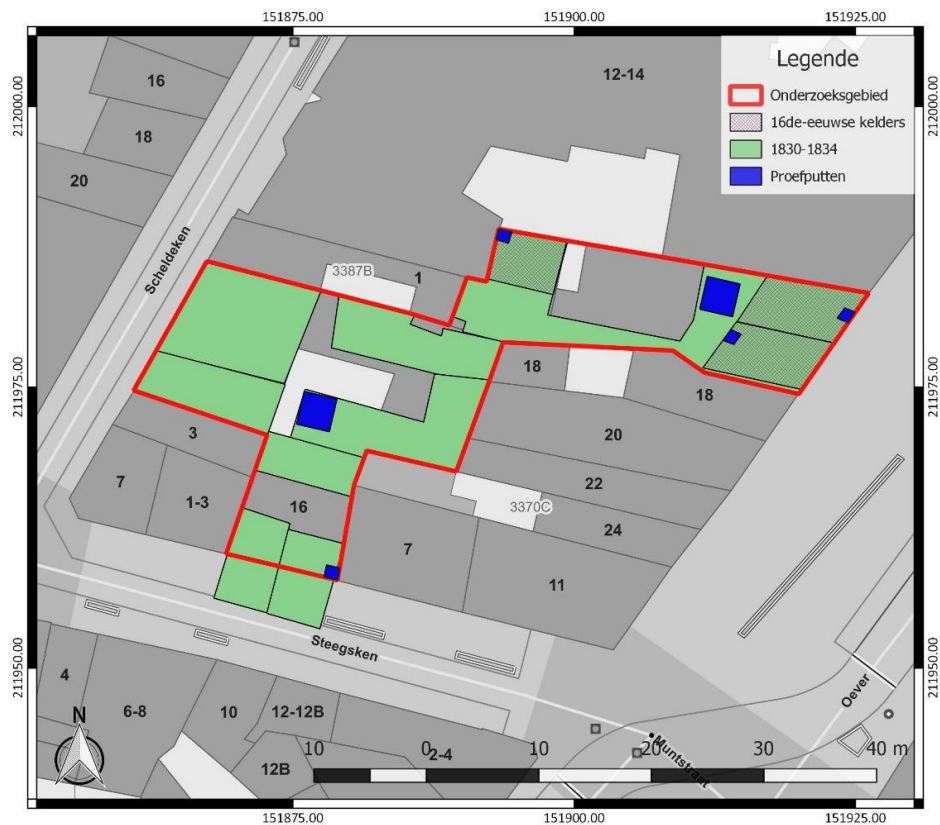
De geplande werken hebben een negatieve impact op het onderzoeksgebied door de sloop van Oever 16, de rechtekking en uitbreiding van de kelders onder Oever 16 en door het verdiepen van de bestaande kelder van de panden Steegsken en Scheldeken met 50 cm onder de keldervloeren. **Voor aanvang van de sloopwerken van Oever 16 dienen de bestaande 16de-eeuwse kelders gedetailleerd geregistreerd te worden.**

Na de kelderregistratie kan er over worden gegaan tot het **proefputtenonderzoek**. Voor de gehanteerde onderzoekstechnieken is hoofdstuk 8.6 van de Code van Goede Praktijk van toepassing. Zes proefputten worden aangelegd met een opgravingsvlak per archeologisch relevant niveau om een zicht te krijgen op de stratigrafische opbouw van de te onderzoeken zones. Elke proefput wordt gezien als een beperkte opgraving en dient zodanig geregistreerd te worden. Er dienen twee proefputten aangelegd te worden van 3 x 3 m groot. Ze kunnen op een dieper niveau versmallen in functie van de veiligheid. De omvang van de proefputten is gekozen in functie van het behouden van voldoende afstand ten opzichte van de nabijheid van de nog aanwezige bebouwing op het terrein.

- De noordelijke proefput bevindt zich ter hoogte van de niet onderkelderde zone onder het pand Oever 16. Er wordt gekozen om een proefput hier aan te leggen om de stratigrafie ter hoogte van het perceel maximaal in kaart te kunnen brengen, zodat we de impact van de funderingstechniek, wanneer die gekend is, hieraan af kunnen toetsen. Ook is er al veel informatie beschikbaar over de bestaande kelders. De locatie van de proefput moet ook toelaten de vraag te beantwoorden of er onder de bestaande kelders van het pand nog relevante archeologische resten te verwachten zijn.

- De zuidelijke proefput bevindt zich ter hoogte van de bestaande kelder van Steegsken en Scheldeken. De plaats is gekozen in functie van praktische overwegingen, zoals het ontzien van bestaande steunpilaren in functie van veiligheid, maar ook om de impact van de bebouwing zoals die gekend is van kaarten uit 1830-1834 te kunnen onderzoeken. Daarnaast moet de proefput uiteraard ook de vraag kunnen beantwoorden of er onder de bestaande keldervloer nog relevante archeologische resten aanwezig kunnen zijn.
- De proefput ter hoogte van de kelder van Steegsken en Scheldeken dient onderzocht te worden tot op een diepte van maximaal 80 cm onder het vloerniveau van de bestaande kelder (50 cm effectieve verstoring + 30 cm buffer). Voor de proefput ter hoogte van Oever 16 wordt geen einddiepte bepaald omdat de precieze funderingstechniek van het nieuwe gebouw dat opgetrokken zal worden, nog niet gekend is. Hier dient het bodemarchief onderzocht te worden totdat alle relevante aardkundige eenheden geanalyseerd zijn waarin archeologische sites in primaire positie kunnen voorkomen. Indien de natuurlijke ondergrond in tafonomisch primaire context niet bereikt kan worden, dient men enkele boringen of sonderingen tot 20 cm in de natuurlijke ondergrond in tafonomisch primaire context te plaatsen om de stratigrafie in kaart te brengen. Verder dienen proefputten van 1 x 1 m uitgevoerd te worden in de bestaande 16de-eeuwse historische kelders.
- Er moet nagegaan worden of onder het huidige vloerniveau nog oudere vloerniveaus aanwezig zijn. Eén van de proefputten wordt voorzien naast de trap en dient om te onderzoeken of er zich onder de huidige vloer nog treden bevinden. De plaats van de proefputten van 1 x 1 m kan nog gewijzigd worden naar aanleiding van de vaststellingen tijdens de registratie van de bestaande 16de-eeuwse historische kelders. Dit dient gemotiveerd te worden in de op te stellen nota. Verder wordt ook aan het Steegsken nog een proefput voorzien.
- Er werd overwogen tot de aanleg van een proefput ter hoogte van de aan te leggen septische put aan Scheldeken. Dit bleek niet haalbaar naar veiligheid en stabiliteit toe. Deze proefput zou pas kunnen plaatsvinden wanneer de aannemer de nodige voorzieningen heeft getroffen in functie van de plaatsing van de septische put. Dit element dient meegenomen te worden in het advies dat opgesteld wordt bij de opmaak van de nota.

Aan de hand van het vooropgestelde proefputtenplan worden de verschillende bouwvolumes die in het verleden bestonden onderzocht. Na uitvoering van het proefputtenonderzoek dient een evaluatie gemaakt te worden van de eventuele aanwezigheid van relevante archeologische niveaus, relevante archeologische sporen en een relevante archeologische vindplaats. Dit kan resulteren in een programma van maatregelen voor een opgraving.

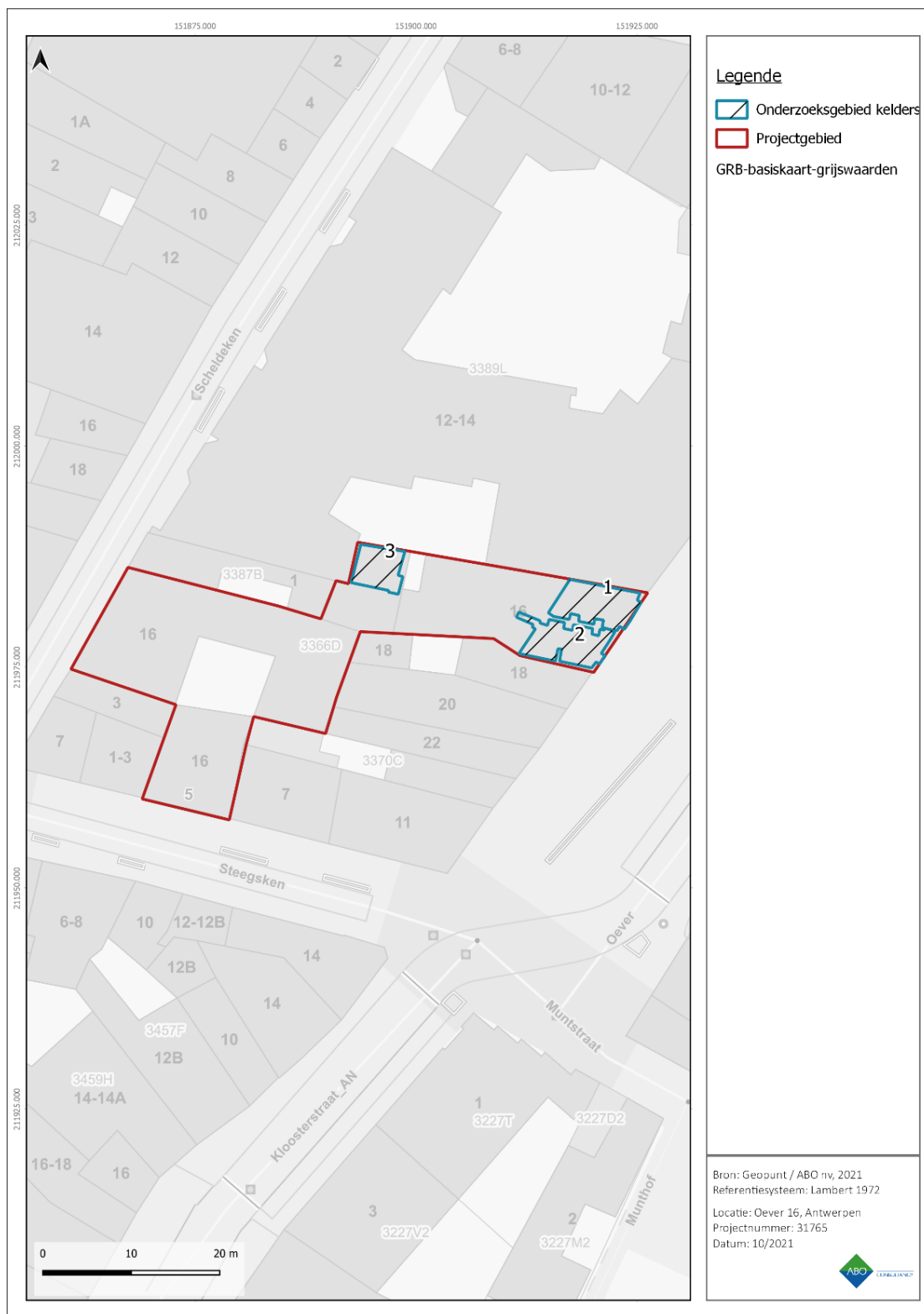

Figuur 10: Inplanting van de proefputten (blauw), op de bebouwing uit 1830-1834, weergegeven op het GRB (Bron: Reyns, Ferket 2020)

3 KELDERREGISTRATIE EN ANALYSE

3.1 INLEIDING

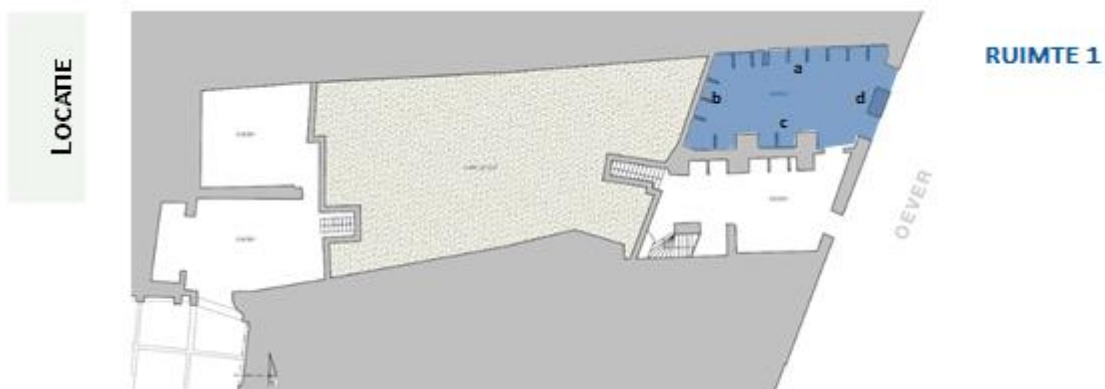
Op 2 september 2021 werd er door Evelien Dirix (bouwhistorica) en Anouk Van der Kelen een kelderregistratie uitgevoerd op de bewaarde vijftiende-, zestiende- en negentiende-eeuwse kelders.

Figuur 11: Aanduiding locaties van de te onderzoeken kelders.

3.2 ANALYSE

Hieronder worden de resultaten per kelderruimte besproken, uitgevoerd door Evelien Dirix, bouwhistorica.

	typologie		afmetingen
ruimte	(rechthoek)		4,8 x 8 m (smal) 4,8 x 8,3m (breed)
gewelf	type	tongewelf / kruisgewelf / kruisribgewelf / vlak gewelf	
	materiaal	baksteen / gekalkt / hout / gewapend beton	
	baksteenformaat:		17,5 x 5x 8 cm 17,5 x 4 x 8 cm 17,5 x 6,5 x 9 cm
	Beschrijving: welving van het gewelf gaat van zuidwest naar noordoost, het hoogste punt reikt op 2,10 m bij de gordelbogen aan de twee kelderramen in muur d, het tongewelf is centraal 1,5 tot 1,86 m hoog.		
indeling	beschrijving:		
	muur a	Opgaande muur, volgt deels de curve van het tongewelf. Verkalkte muren met zoutuitslag. De muur is opgedeeld in kleine opslagruimten met behulp van een recentere baksteen (kon niet opgemeten worden).	
	muur b	Opgaande muur met opnieuw onderverdeling. Bouwsporen in de zuidwestelijke hoek: gedichte deuopening. Sondering in de muur duidt op een muurdikte van ca. 40 cm.	
	muur c	Opgaande muur met opnieuw opslagruimte en onderverdeling in recentere muren. Muren hebben zoutuitslag.	16,5 x 4 x 8cm

	muur d	Opgaande muur met gordelbogen voor twee kelderramen (Oever). Combinatie van oudere bakstenen, ijzerzandsteen, snelbouw en gewapend beton, duidelijke aanpassingssporen.	17 x 4 x 8cm (centrale kolom)
vloer	type	plavuizen / tegels / bakstenen / houten vloer / gewapend beton / zand	
	beschrijving: gecementeerde vloer (recent)		

1b

1d

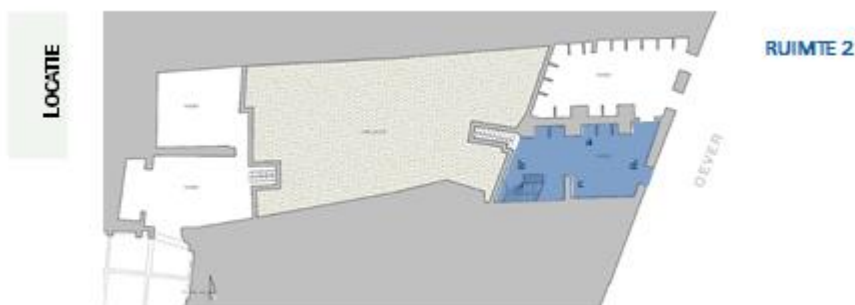
Deur in muur c

Muur a

Figuur 12: Foto's kelder 1

	typologie		afmetingen
ruimte	Rechthoekige ruimte met 1 kelderraam, verbinding naar ruimte 1 en twee trappen. De zuidwestelijke trap komt uit op niveau 0 in de inkomhal. De westelijke trap is afgesloten met een vloerplaat in gewapend beton. De ruimte heeft een mogelijk afgesloten haard in muur c en een verlaagde muur voor opslag. In muur a zijn muuronderverdelingen voor opslag aangebracht.		8,25 x 4,47 m
gewelf	type	tongewelf / kruisgewelf / kruisribgewelf / vlak gewelf	
	materiaal	baksteen / gekalkt / hout / gewapend beton	
	baksteenformaat:		Niet te verifiëren
	beschrijving: welving van het gewelf gaat van zuidwest naar noordoost, het hoogste punt reikt op 1,93m .		
indeling	beschrijving:		
	muur a	Opgaande muur, volgt deels de curve van het tongewelf. Verkalkte muren. De muur is opgedeeld in kleine opslagruimten met behulp van een recentere baksteen en steunberen.	19x5x8 cm (opslag) 16,5x4x8 cm (muur)
	muur b	Opgaande muur met twee trapopeningen en nis. Er is in de centrale muur een proefgat gemaakt. De dikte van de bestaande muren komt neer op ca. 60cm.	17x6x8 (aan de trap)
	muur c	Opgaande muur met onderverdelingen, mogelijk oude schouw. Bouwnaden op de westelijke zone van de muur door aanvulling van het volume met een recentere muur, met de lage recentere muurtjes met gepikte muurdelen: gebruikt als opslag (84cm x 411cm)? Duidelijke zoutuitslag op de muur.	17x6x8 cm
	muur d	Opgaande muur met gordelboog voor kelderraam. Raam geblokkeerd door aanpassing met gewapend beton en houten plank. Sterke zoutuitslag op de muur. Ook duidelijk mazoutgeur van de nutsleidingen.	
vloer	type	plavuizen / tegels / bakstenen / houten vloer / gewapend beton / zand	

	beschrijving: gecementeerde vloer (recent) met geul halfweg de ruimte (functie?)	
--	--	--

Muur d

Muren c b a

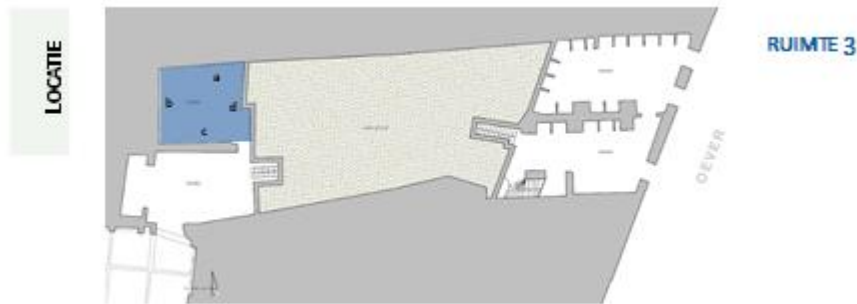

Muur c

Muur c d

Figuur 13: Foto's kelder 2

	typologie		afmetingen
ruimte	Vierkante ruimte met twee gedichte keldergaten.		4,59 x 4,52m
gewelf	type	tongewelf / kruisgewelf / kruisribgewelf / vlak gewelf	
	materiaal	baksteen / gekalkt / hout / gewapend beton	
	baksteenformaat:		Niet te verifiëren
	beschrijving: welving van het gewelf gaat van zuidwest naar noordoost, het hoogste punt reikt op 1.79m. Het gewelf heeft een centrale scheur.		
indeling	beschrijving:		
	muur a	Opgaande bakstenen muur, gekalkt die de curve van het tongewelf volgt. De onderste ca. 33cm is opgebouwd uit recentere snelbouwsteen (3-laags).	
	muur b	Opgaande bakstenen muur, in snelbouwsteen. Vermoedelijk om oude kelder af te sluiten. Is er nog kelderruimte meer westelijk aanwezig? Restanten van kolengruis op de snelbouwsteen.	
	muur c	Opgaande bakstenen muur, gekalkt die de curve van het tongewelf volgt. De onderste ca. 33cm is opgebouwd uit recentere snelbouwsteen (3-laags).	
	muur d	Opgaande muur met gordelbogen voor twee kelderramen (oude locatie binnenstraat?). Combinatie van oudere bakstenen, snelbouw in de onderste 3-laagse boord en steunbeer in recente baksteen. Zoutuitslag op de oudste muurdelen.	16,5x4,5x7 (oudere muurgedeelten)
vloer	type	plavuizen / tegels / bakstenen / houten vloer / gewapend beton / zand	22x11x10 cm
	beschrijving: recentere bakstenen vloer. Eronder zit vrij direct losse grond tot 40cm cfr. Sondering in de vloer		

Muur b

Muur d

Muur b c

Muur a d

Figuur 14: Foto's kelder 3

3.3 TUSSENTIJDSE CONCLUSIE

Het tongewelf in **ruimten 1 en 2** is terug te brengen tot een datering in de tweede helft van de 15de eeuw. Voor de onderverdelingen in deze ruimten voor opslag, werd een recentere baksteensoort gebruikt (type Boomse steen) dat een aanpassing vermoedt vanaf de tweede helft van de 19de eeuw.

Ruimte 3 dateert vermoedelijk uit de eerste helft van de 16de eeuw. Historisch kaartmateriaal staft deze conclusie. Het bouwblok aan de Oever en Steegskan had centraal een bijkomend volume. Dit verklaart tevens het kelderraam in een kelderruimte die heden deel uitmaakt van een dichte bebouwing. De ruimte ten zuiden hiervan dateert vermoedelijk van dezelfde periode. Echter door aanpassingen in de 20ste eeuw, is het originele tongewelf verdwenen om plaats te maken voor het huidige gewelf in gewapend beton.

De **kelder van Scheldecken 16** is aanzienlijk en toont op het eerste zicht een combinatie van materialen en dateringen. De baksteenformaten die aangetroffen werden in de buitenmuren, komen verrassend genoeg overeen met die van het tongewelf en de oudere muren uit ruimten 1 en 2. De omvang van de ruimte en de verdere implementatie van materialen doet vermoeden dat deze kelder echter een voorbeeld is van *spolia*. Dit wil zeggen dat de gebruikte bakstenen effectief een zekere ouderdom hebben (15-16de eeuws) maar dat ze afkomstig zijn van een vermoedelijke bovenbouw of gebouw dat gesloopt werd. Hierdoor konden de bakstenen hergebruikt worden.

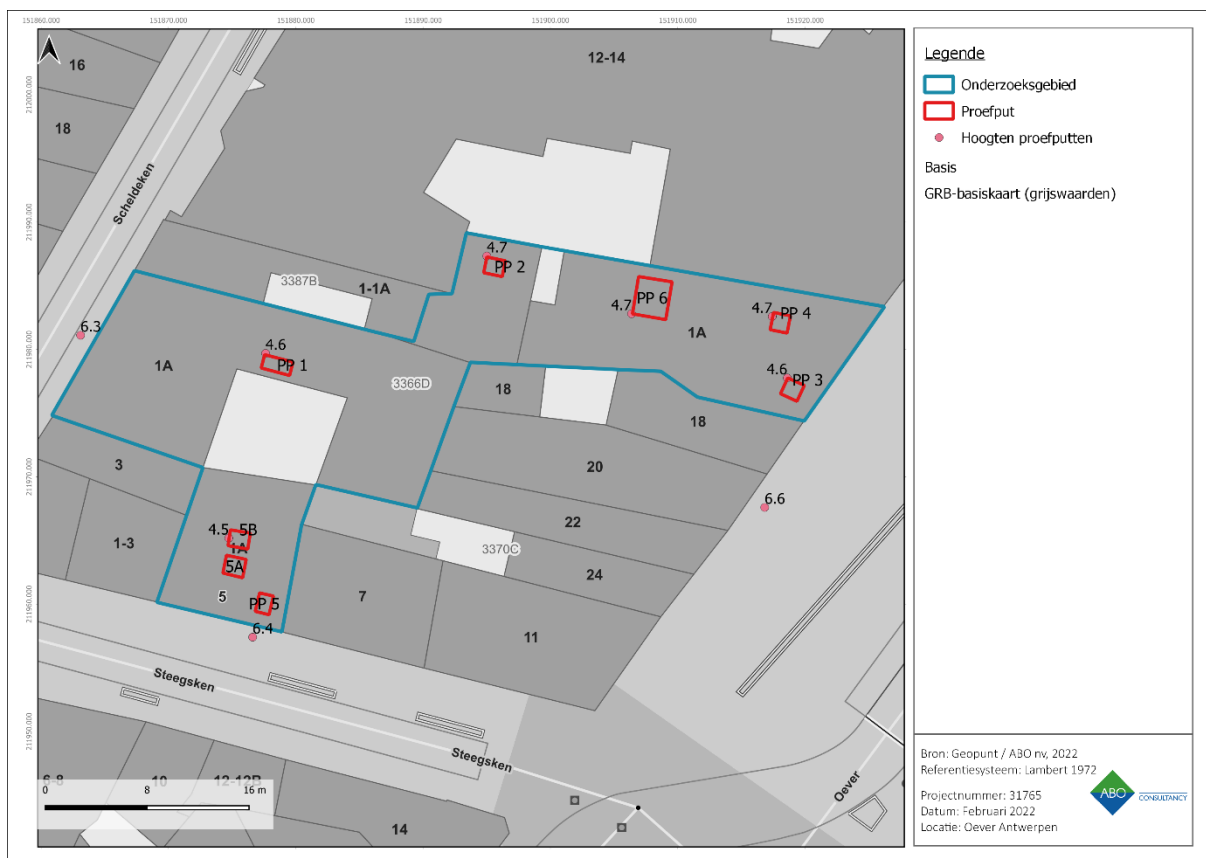
4 PROEFPUTTENONDERZOEK

4.1 INLEIDING

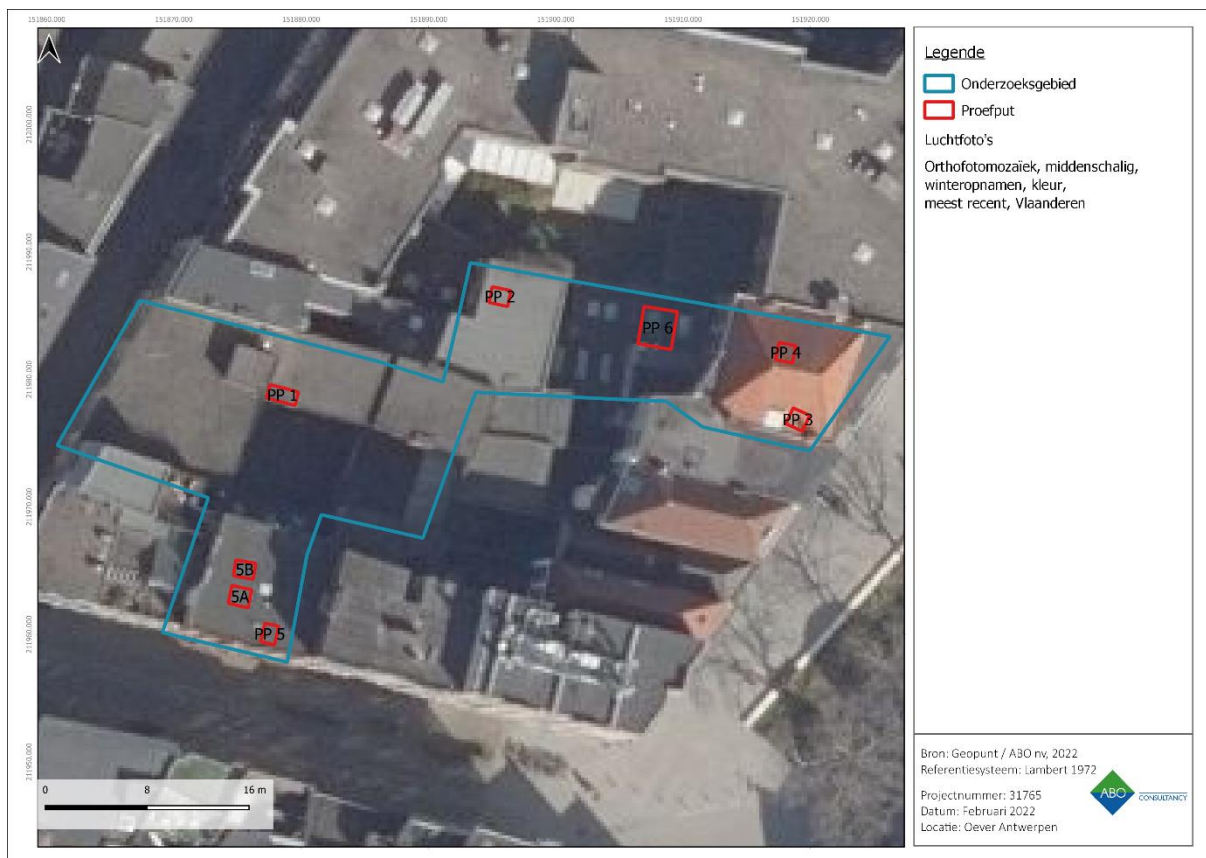
Zoals geadviseerd in het Programma van Maatregelen, werd een proefputtenonderzoek uitgevoerd ter hoogte van Oever 16 gelegen binnen het bouwblok Oever, Steegskens, Scheldeken, Sint-Jansvliet te Antwerpen. De resultaten van dit onderzoek worden hieronder toegelicht. Er werden zes proefputten aangelegd (Figuur 15), waarbij de proefputten enigszins dienden opgeschoven te worden ten opzichte van de indicatieve locatie. De redenen hiervoor worden bij de bespreking van de proefputten toegelicht.

Figuur 15: Algemeen inplantingsplan proefputten, weergegeven op het GRB

Figuur 16: Algemeen inplantingsplan proefputten met aanduiding van de hoogten van het maaiveld en de proefputten, weergegeven op het GRB

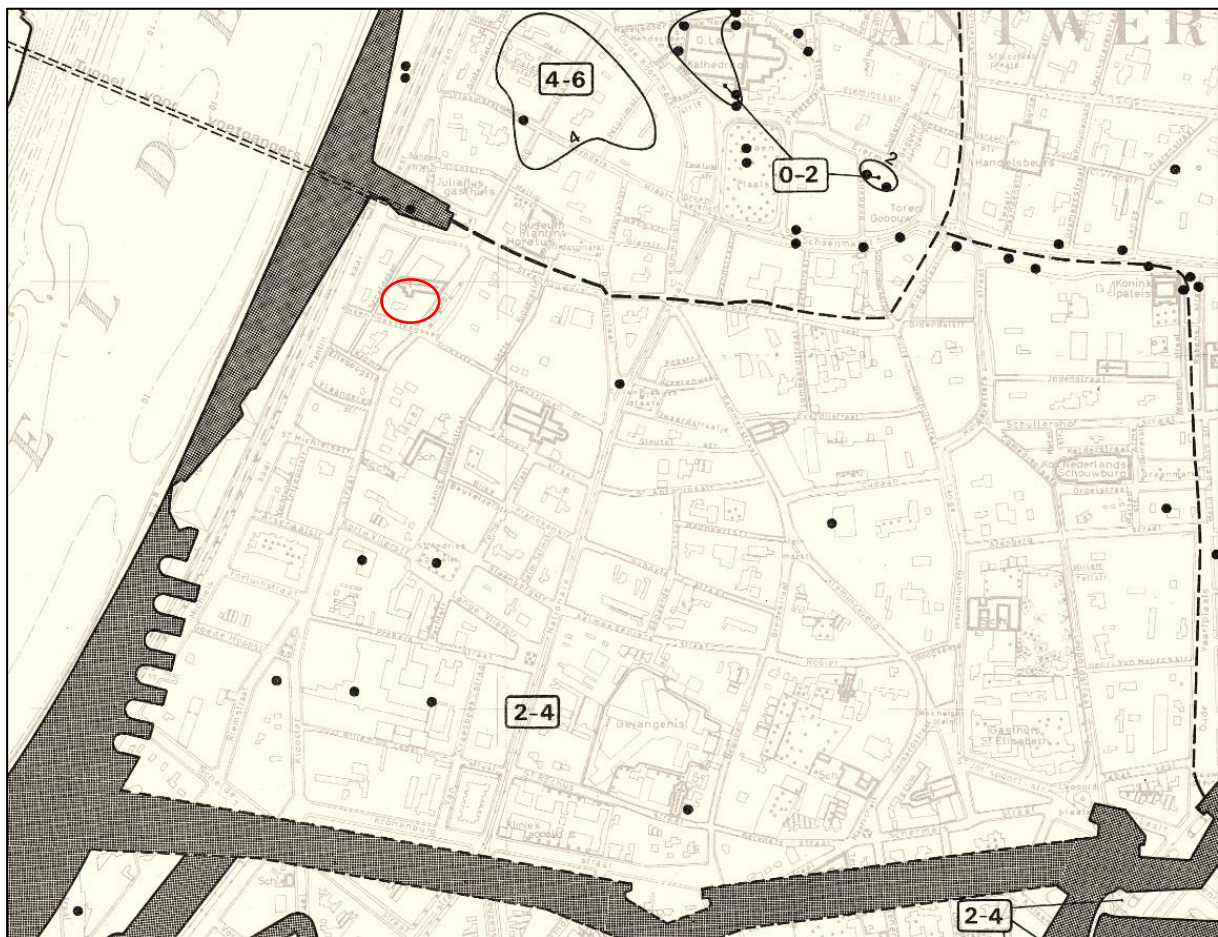

Figuur 17: Algemeen inplantingsplan proefputten weergegeven op orthofoto

4.2 ONDERZOEKSRESULTATEN

Hieronder worden de 6 proefputten ieder afzonderlijk besproken. Proefput 1 tot 5 situeerden zich in de kelders. De bakstenen of betonnen vloeren werden op voorhand machinaal verwijderd, waarna de proefputten verder handmatig werden gegraven. Gezien de sloop van de gebouwen en de kelders nog niet is uitgevoerd, was het erg donker in de kelders en diende er bijgelicht te worden met kunstmatig licht. Hierdoor zijn de foto's niet altijd van even goede kwaliteit. Proefput 6 bevond zich op het gelijkvloers en werd met een minigraver aangelegd. In elke proefput werd minstens één profiel aangelegd. Op de kaarten met aanduiding van de profielen is telkens de hoogte in m TAW van de bovenkant van het profiel weergegeven. In proefput 1 tot 5 is dat ter hoogte van het kelderniveau, enkel in proefput 6 is dat ter hoogte van het maaiveld. Tevens is telkens de hoogte van de onderkant van het profiel weergegeven. De kelders bevinden zich overal op ca. 2 m onder het maaiveld.

Volgens de Grondmechanische van Antwerpen is het onderzoeksgebied gelegen in opgehoogd gebied. De ophoging zou een dikte van tussen 2 en 4 meter hebben (Figuur 18).

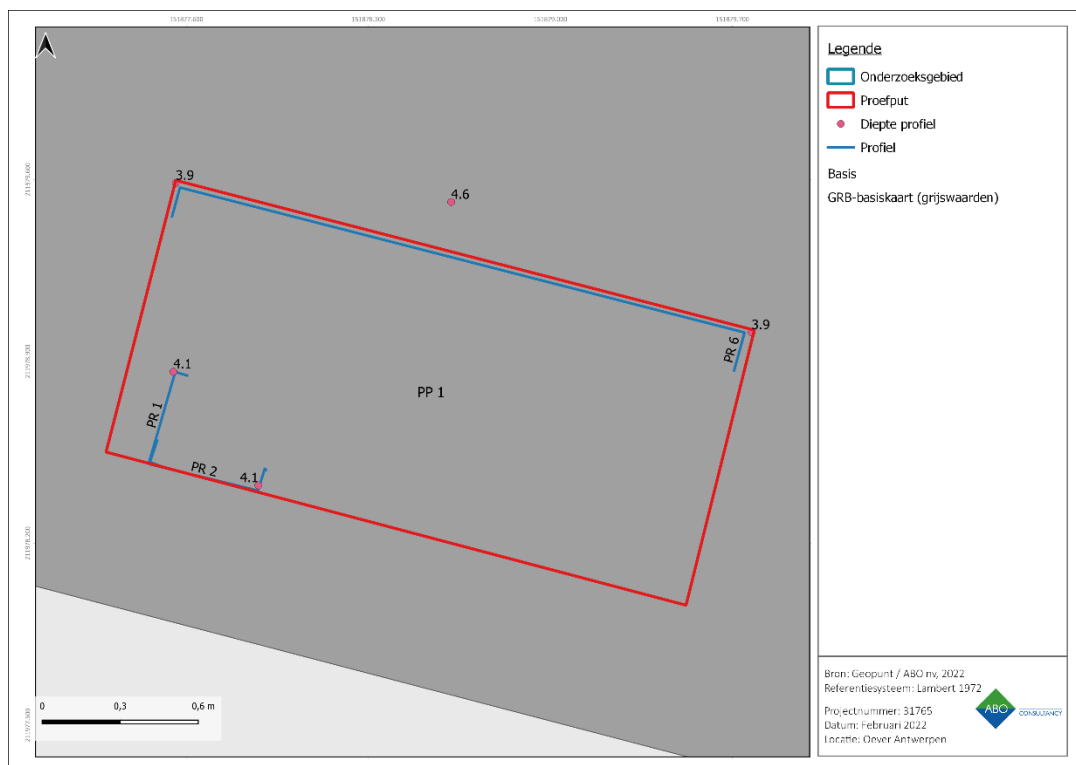
Figuur 18: Detail uit de Grondmechanische kaart van Antwerpen 15.3.6-Antwerpen centrum met aanduiding van het onderzoeksgebied (rood)

4.2.1 PROEFPUT 1

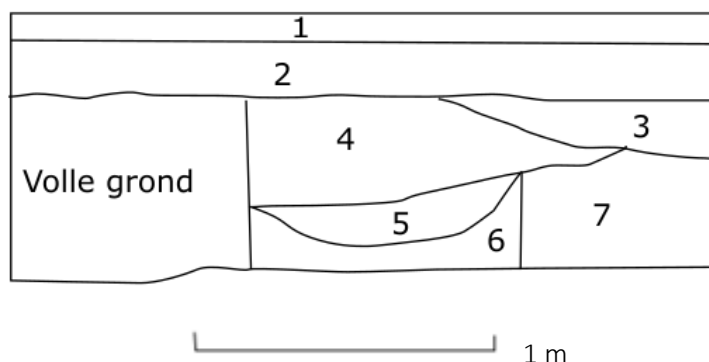
Proefput 1 situeert zich centraal in de ondergrondse parkeergarage ter hoogte van Scheldeke 1A aan de westelijke kant van het onderzoeksgebied. De proefput situeert zich ter hoogte van verdwenen 19de-eeuwse bebouwing, waar in 1932 de huidige ondergrondse parking werd gebouwd (cf. hfst.4.1) (Figuur 15). Gezien de keldervloer op verschillende plaatsen bol stond ten gevolge van het grondwater werd de

proefput enkele meters noordwaarts opgeschoven. In deze proefput werden drie profielen aangelegd, waarvan één profiel (PR 6) werd gefotografeerd en getekend. Er werden twee vlakken aangelegd tot op 3,8 mTAW (2,70 m-mv). De moederbodem werd niet bereikt. Gezien het opkomende grondwater op deze diepte en de gezien de toekomstige verstoringdiepte beperkt is tot op maximum 80 cm onder het huidige kelderniveau werd deze proefput niet dieper aangelegd. Tegen de zuidzijde van de put werd door de aannemer vooraf reeds een put gegraven. Dit is in Figuur 21 en 20 aangeduid als ‘recente verstoring’.

In profiel 6 werden onder de recente bakstenen vloer en funderingslaag een opeenvolging van ophogingslagen vastgesteld. Uit laag 3, die bestond uit bruin zand, werd er vrij veel aardewerk gerecupereerd. Laag 4 bestond uit bruin puinig zand met een concentratie van baksteen- en dakpanfragmenten. Laag 5 was komvormig en had een grijze zandvulling met vrij weinig baksteen- en kalkmortelbrokjes, schelpfragmenten en aardewerk. Laag 6 bestond uit bruin, homogeen, mogelijk organisch zand. Deze laag kon verder in het vlak gevolgd worden. Het lijkt om een kuil te gaan door laag 7, spoor 28. Laag 7, die bestond uit grijsbruin lemig zand met baksteenspikkels en schelpfragmenten, had een gelijkaardige vulling als laag 5 en wordt geïnterpreteerd als een ophogingslaag.

Figuur 19: Proefput 1 met aanduiding van de profielen en hoogtewaarden in mTAW onder- en bovenkant profiel

Figuur 20: Proefput 1 Profiel 6 in noordelijke richting

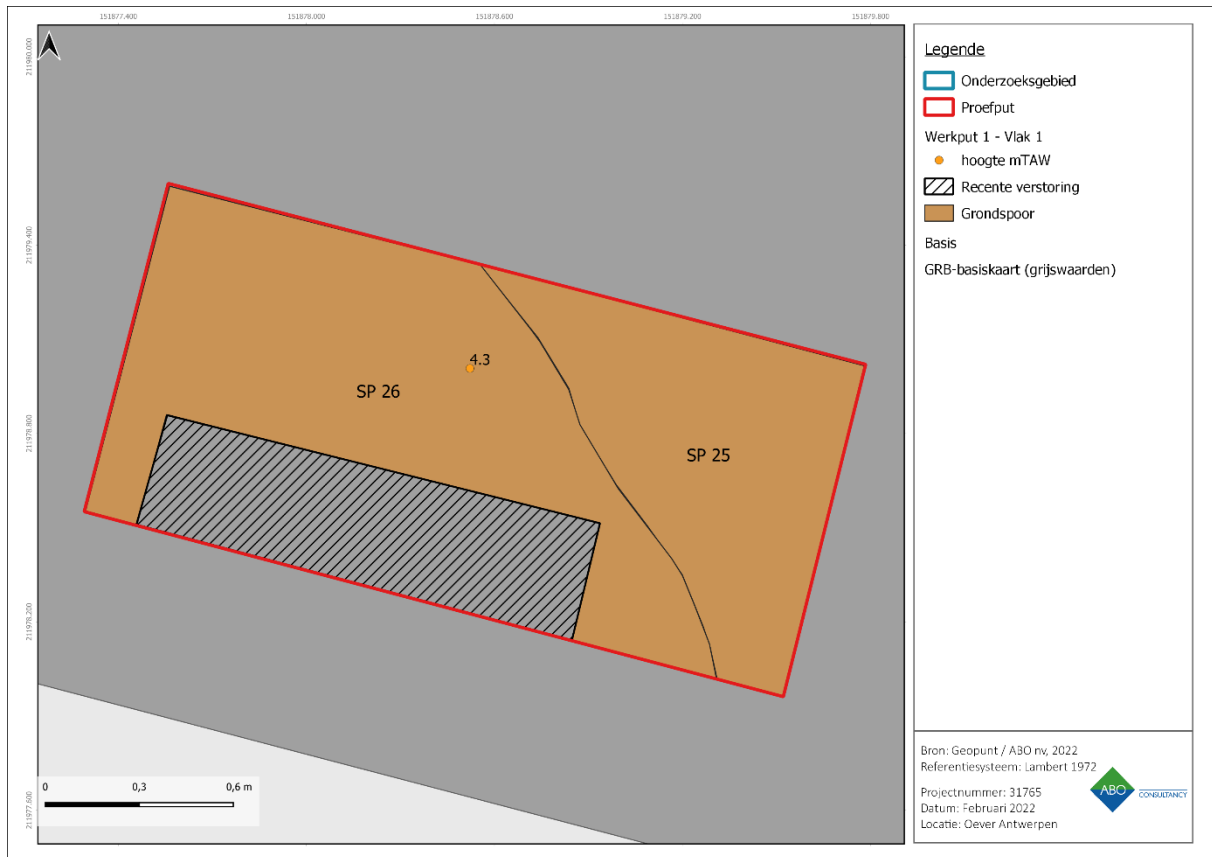
- 1) 0 – 10 cm, recente bakstenen vloer
- 2) 10 – 24 cm, fundering bestaande uit baksteenpuin
- 3) 24 – 30 cm, heterogeen, donkerbruin lemig zand, gevlekt, baksteenspikkels, en -brokken, aardewerk (spoor 25)
- 4) 24 – 52 cm, heterogeen, puinig bruin zand, zeer veel baksteen-dakpanfragmenten, kalkmortel, (spoor 26)
- 5) 52 – 65 cm, heterogeen, grijs zand, baksteen-kalkmortelbrokjes, schelp en aardewerk (spoor 29, laag 1)
- 6) 65 – 72 cm, homogeen, donkerbruin zand, organisch? (spoor 29, laag 2)
- 7) 55 – 75 cm, idem beschrijving laag 4, (spoor 28)

In proefput 1 werden twee vlakken aangelegd. Het maaiveld situeert er zich op 6,6 mTAW en de keldervloer ter hoogte van de werkput op ca. 4,6 mTAW. Het eerste vlak werd aangelegd op 4,3 mTAW (Figuur 21, Figuur 22). In het vlak tekenden zich twee lagen af, spoor 25 en 26 (PR 6 laag 3 en 4). Spoor 25 bestond uit heterogeen, donker grijszwart zand met kalkmortel en vrij veel grijs aardewerk. Spoor 26 was eveneens een heterogene bruine laag met een grote concentratie dakpan- en baksteenbrokken. Tevens werden er twee fragmenten van cementtegels in aangetroffen, wat duidt op een, twintigste-eeuwse datering van de laag.

Vlak 2 werd aangelegd op 70 cm onder de keldervloer op 3,9 mTAW (Figuur 23, Figuur 24). Bij het verdiepen van vlak 1 naar 2 kwam er in de zuidoostelijke hoek van de put een bakstenen muur, spoor 27, aan het licht. De muur was opgebouwd in bakstenen van formaat 19 x 8 x ? cm met harde witte kalkmortel. De bovenkant werd gemeten op 4,3 mTAW. De onderkant werd niet bereikt. In het vlak

tekenden zich twee grondsporen af, spoor 28 en 29. Spoor 28 wordt geïnterpreteerd als een laag die opgebouwd is uit bruinigrijze leem met baksteenspikkels en schelpfragmenten. Spoor 29 tekende zich in profiel 3 af als een laag en tekende zich daarna verder af in het vlak. De onderste laag bestond uit homogeen bruin organisch zand.

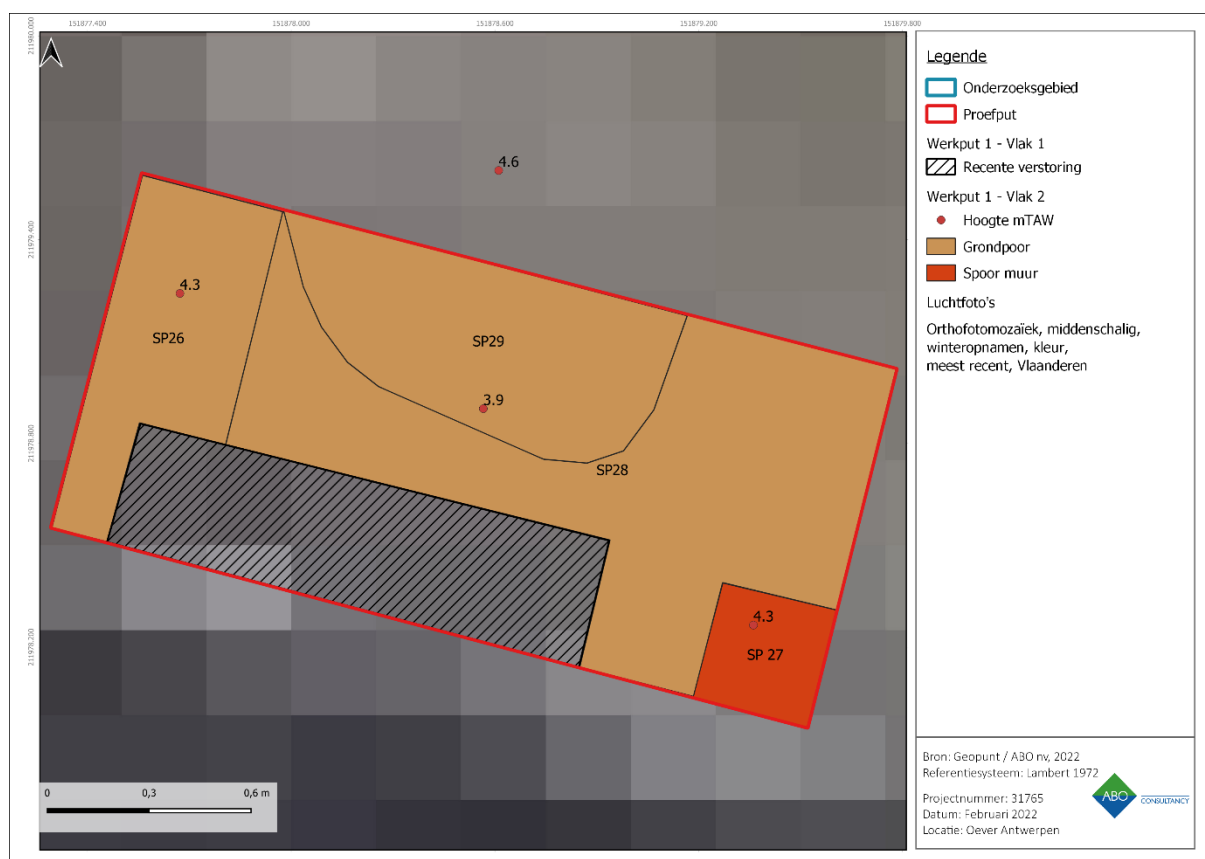
Op basis van de vulling worden de verschillende lagen als ophogingslagen beschouwd.

Figuur 21: Vlak 1 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW

Figuur 22: Overzicht vlak 1

Figuur 23: Vlak 2 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW

Figuur 24: Overzicht vlak 2 in westelijke en oostelijke richting

4.2.1.1 *VONDSTEN UIT PROEFPUT 1*

Tijdens de aanleg van vlak 1 werd zowel grijs als rood aardewerk ingezameld. Het aardewerk dateert uit de periode van de volle tot de late middeleeuwen. Aangezien er uit deze lagen ook recent bouw materiaal werd gehaald blijkt dat het materiaal van elders afkomstig is en er terecht kwam bij het ophogen van de gronden. Vermoedelijk is het materiaal wel afkomstig van in de omgeving. In vlak 2 werden slechts drie aardewerkfragmenten aangetroffen. Het aardewerk dateert uit de periode van de late middeleeuwen tot de nieuwe tijd (Figuur 25-Figuur 26).

Figuur 25: Vlak 1 spoor 25; Aanleg vlak 1

Figuur 26: Aanleg vlak 2

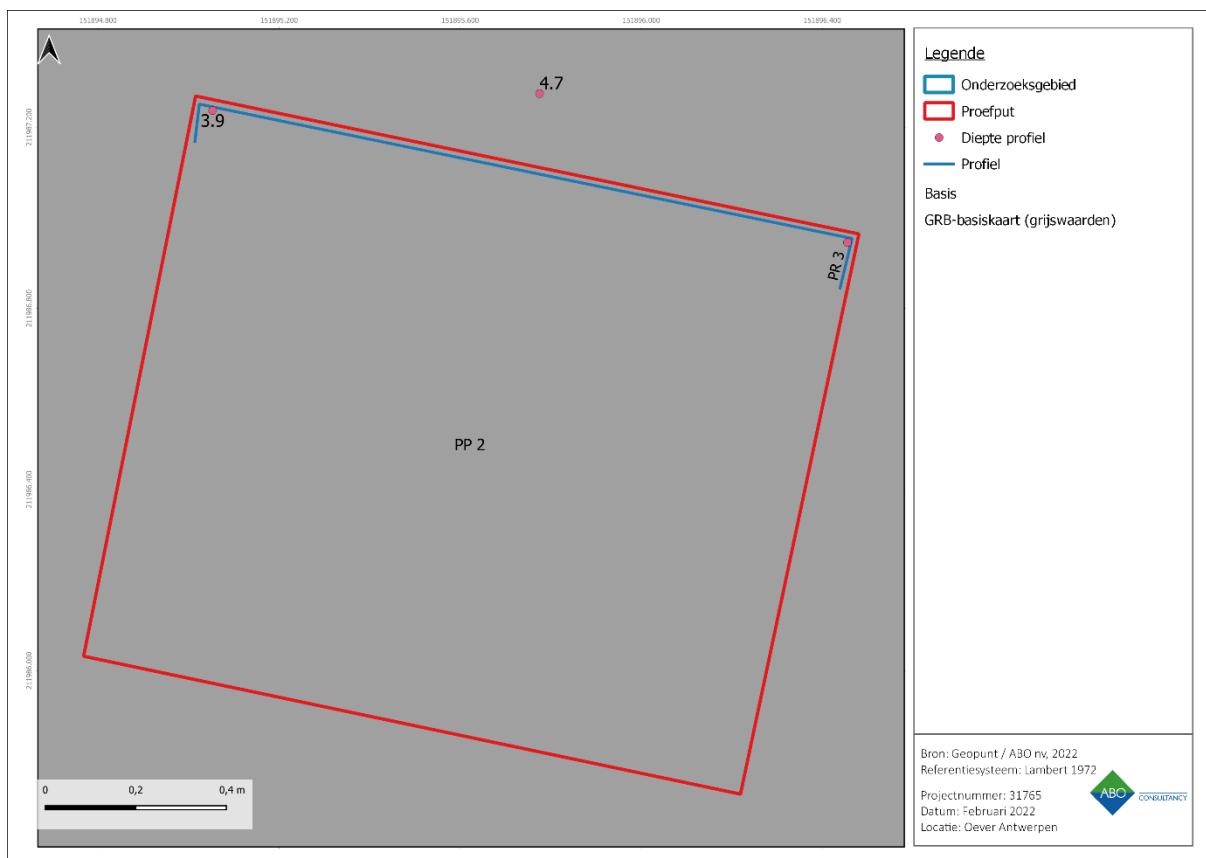
4.2.1.2 **BESLUIT PROEFPUT 1**

De onderzoeksresultaten van proefput 1 tonen aan dat de lagen tot – 75 cm bestaan uit ophogingslagen. In de bovenste lagen tot -50 cm bevonden zich dakpan- en baksteenafval, alsook enkele fragmenten van 20ste-eeuwse cementtegels en middeleeuws aardewerk. Dit duidt op een recente datering die overeenkomt met de bouw van de ondergrondse parking in 1932. Daaronder bevonden zich opnieuw ophogingslagen met enkele fragmenten aardewerk daterend uit de periode van de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd. In de zuidoostelijke hoek van de proefput bevond zich een muurrestant. Op basis van het baksteenformaat en de gebruikte mortel kan deze niet nauwkeuring gedateerd worden. De muur kan dateren uit de periode van de nieuwe tijd tot de nieuwste tijd. **De toekomstige verstoringsdiepte tot – 80 cm onder het kelderniveau bevindt zich binnen oudere en recentere ophogingslagen.**

4.2.2 **PROEFPUT 2**

Proefput 2 werd aangelegd in Ruimte 3 van de kelderregistratie-en analyse (cf. hfst.3.2) binnen een vermoedelijk zestiende-eeuwse met tongewelf overwelfde kelder, centraal aan de noordzijde van het onderzoeksgebied binnen het bouwblok tussen Oever en Scheldeke (Figuur 15). Het maaiveld situeert er zich op 6,7 mTAW, terwijl de bakstenen keldervloer er zich op 4,7 mTAW bevindt. In proefput 2 werd één profiel aangelegd aan de noordzijde van de put, profiel 3.

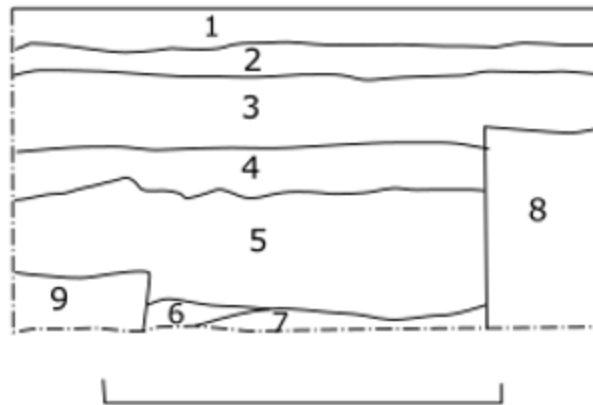
In profiel 3 konden onder de recente bakstenen keldervloer zes lagen onderscheiden worden, één muur (spoor 3) en één muurrestant (spoor 9). De bovenste twee lagen tot ca. -35 cm waren puinige lagen waarin ook aardewerk zat. Daaronder bevond zich een bakstenen vloer die aangelegd was op een zandige vleilaag. Onder de bakstenen vloer bevond zich opnieuw een dikke puinrijke laag van ca. 30 cm dik. Deze laag bevond zich boven een 5 cm dikke harde leemlaag. De onderste laag bestond uit een zeer donker grijszwarte leemlaag met lokaal veel houtskoolbrokjes. Gezien de moederbodem niet bereikt werd, werd er bijkomend een boring gezet om het niveau van de moederbodem op te zoeken. In de boring tot op 3,15 mTAW (80 cm-160 cm onder het kelderniveau) werd de moederbodem echter nog niet bereikt.

Figuur 27: Proefput 2 met aanduiding van de profielen en hoogtewaarden in mTAW onder- en bovenkant profiel

Figuur 28: Proefput 2, profiel 3 in noordelijke richting

Figuur 29: Profieltekening profiel 3 (noorden boven)

Figuur 30: Vlak 5, boring

- 1) 0-10 cm, recente bakstenen vloer met cementmortel, 2 lagen op elkaar
 - 2) 10-15 cm, heterogeen, donker grijs-bruin-zwart zand, puinig, baksteen-en kalkmortelbrokken, aardewerk, (= spoor 1)
 - 3) 15-35 cm, idem laag 2, minder puinig, donker, zwart-bruin-grijs zand, aardewerk, (= spoor 2)
 - 4) 35-48 cm, bakstenen vloerniveau met onderliggende vleilaag in homogeen lichtgrijs zand (= spoor 4 en 5)
 - 5) 48-75 cm, heterogeen, grijsbruin zand, zeer veel baksteenbrokken, weinig natuursteenbrokken en aardewerk (= spoor 6)
 - 6) 75-80 cm, homogeen, okerbeige zandleem hard, kalkmortelspikkels (= spoor 7)
 - 7) 75-80 cm, heterogeen, zeer donker grijszwart leem, lokaal veel houtskoolbrokjes (verbrand laagje), baksteenspikkels (= spoor 8)
 - 8) 30-80 cm, baksteen muur met baksteenformaat: ? x 8 x 4 cm, matig harde lichtgrijze-beige kalkmortel, (= spoor 3)
 - 9) 70-75 cm, restant bakstenen muurtje: roodoranje bakstenen (? x ? x 5 cm), 2 lagen, (= spoor 9)
- (Gezien in werkput 2 de moederbodem niet bereikt werd op – 80 cm, werd er vanaf vlak 5 een boring gezet tot – 80 cm of – 160 cm onder het kelderniveau.)
- 10) 80-90 cm, Grijsbeige lemig zand met kalkmortelspikkels.
 - 11) De laag tussen 90-115 cm, Grijsbruin lemig zand met baksteenspikkels-en brokjes.

12) 115-160, Homogeen zeer donker grijze zwarte leem met organische resten. Op deze diepte situeerde zich het grondwater.

De moederbodem werd er op 3,15 mTAW niet bereikt.

Er werden vijf vlakken aangelegd onder de huidige bakstenen keldervloer. In vlak 2, aan de oostzijde van de put, kwam een bakstenen muur met noord-zuid oriëntatie, spoor 3, aan het licht. Muur, spoor 3 was opgebouwd uit bakstenen van ? (16) x 8 x 4 cm met matig harde lichtgrijze, beige kalkmortel. De muur liep verder in de noordelijke en zuidelijke putwand. De bovenkant van de muur werd ingemeten op 4,4 mTAW of 30 cm onder de huidige keldervloer. De onderkant van de muur werd niet bereikt (Figuur 32). Het baksteenformaat komt bij benadering overeen met het formaat gemeten in de oostelijke muur (d) van Ruimte 3 tijdens de kelderregistratie namelijk 16,5 x 7 x 4,5 cm (cf. hfst.3.2). De ruimte wordt gedateerd in de eerste helft van de 16de eeuw.

Op basis van de ligging in de vroeg-16de-eeuwse kelder onder de huidige keldervloer, dateert de muur vermoedelijk uit dezelfde periode.

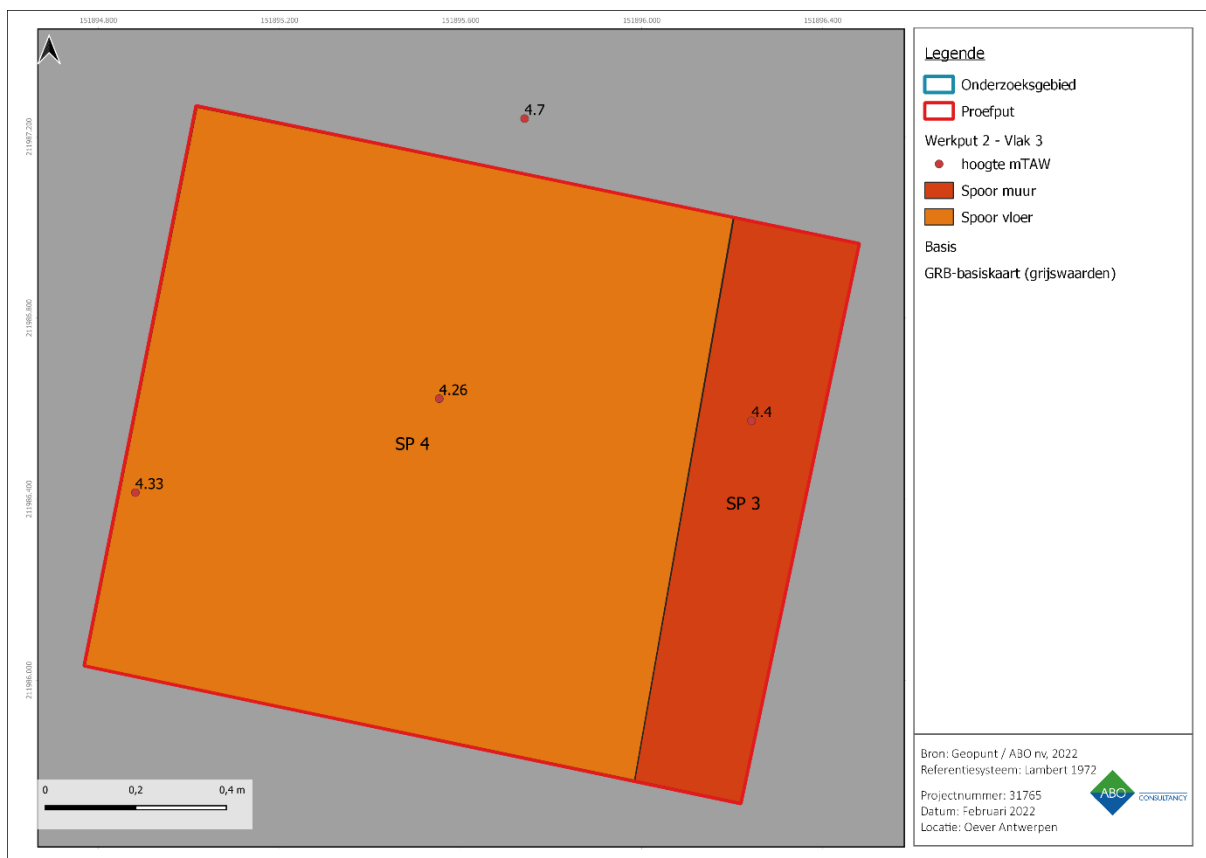
Figuur 31: Overzicht vlak 1

Figuur 32: Overzicht vlak 2

Op 44 cm onder de recente keldervloer bevond zich een bakstenen keldervloer, spoor 4. De vloer was aangelegd in twee soorten bakstenen tegels. Eén deel bestond uit bakstenen tegels van 19 x 19 cm, een ander deel was aangelegd in geel en groen geglaazuurde baksteentegels van 12 x 11 cm. Dit soort tegels wordt al gebruikt vanaf de 15de eeuw en komt gedurende een lange periode voor.⁶ De keldervloer was naar het midden van de proefput verzakt en was tot tegen spoor 3 aangelegd. Vermoedelijk horen de muur en de vloer bij elkaar en dateren ze uit dezelfde periode (Figuur 33, Figuur 34).

⁶ Jerry Driessen, Archeologische dienst Stad Antwerpen, mailverkeer 17 februari 2022.

Figuur 33: Vlak 3 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW

Figuur 34: Overzicht vlak 3

Figuur 35: Overzicht vlak 4

Vlak 5 werd aangelegd op 3,9 mTAW. In het vlak bevond zich op deze diepte nog muur spoor 3. Daarnaast konden nog twee lagen onderscheiden worden, spoor 7 en 8. Spoor 7 was een 5 cm dikke laag in harde zandleem met kalkmortelspikkels. Deze laag kan mogelijk geïnterpreteerd worden als een looppniveau of gewoon als een laag zonder meer. Eronder kwam een nieuwe laag aan het licht die bestond uit zeer donkere grijszwarte leem met lokaal veel houtskoolbrokjes (Figuur 36). Het betreft een laag of een kuil.

Figuur 36: Overzicht vlak 5

4.2.2.1 VONDSTEN UIT PROEFPUT 2

Het aardewerk uit de lagen spoor 1 en 2 omvat zowel grijs, als rood en rood geglaazuurd aardewerk (Figuur 37). Op het eerste zicht dateert dit materiaal uit de periode van de volle middeleeuwen tot begin nieuwe tijd. Het aardewerk bevindt zich waarschijnlijk niet in situ, daar het afkomstig is uit opvul- of

ophogingslagen, waardoor het bijgevolg geen datering geeft van deze lagen. De aardewerkfragmenten ingezameld uit spoor 6, de laag onder het vloerniveau betrof rood geglaazuurd aardewerk daterend uit de nieuwe tijd, uit de 16de, mogelijks 17de eeuw (Figuur 38). De aardewerkvondsten uit de lagen eronder, spoor 7 en 8 zijn eveneens rood geglaazuurd aardewerk uit dezelfde periode. Vermoedelijk werden de onderste (ophogings)lagen uit de proefput aangelegd in de 16de eeuw, waarna de bovenliggende vloer (spoor 4) aangelegd werd.

Figuur 37: Aardewerk uit lagen spoor 1 en 2 (V:7)

Figuur 38: Vondsten uit laag, spoor 6 (V:5)

Figuur 39: Vondsten uit lagen, spoor 7 en 8 (V:6)

4.2.2.2 *BESLUIT PROEFPUT 2*

In proefput 2 werd op -30 cm de bovenkant van een bakstenen muur met noord-zuidoriëntatie vastgesteld met aan de westelijke kant op -35 cm een mogelijks bijhorende bakstenen keldervloer. Het baksteenformaat komt overeen met het formaat gemeten in de oostelijke muur (d) van de bewaarde historische kelder (16,5 x 7 x 4,5 cm) (cf. hfst.3.2). De ruimte wordt gedateerd in de eerste helft van de 16de eeuw. De lagen er boven bestonden uit opvallagen met aardewerk dat zich niet in situ bevond en dateert van de middeleeuwen tot de nieuwe tijd. Onder het vloerniveau tot op -80 cm bevonden zich opnieuw puinige zandlagen met aardewerk dat dateert uit de nieuwe tijd. Deze lagen kunnen beschouwd worden als ophogingslagen waarop de keldervloer werd aangelegd. Uit historische kaarten

uit deze periode (Joris Hoefnagel 1598) is gekend dat het bouwblok ter hoogte van Oever, Steegskens centraal een bijkomend volume had. De muur en vloer kunnen hier mee in verband gebracht worden. Tot -115 cm bevonden zich grijze, meer homogene lagen. De onderste laag tot -165 cm bestond uit donkere grijszwarte organische leem. Mogelijk gaat het om een archeologisch spoor, zoals een grachtlaag of een beer- of afvalkuil of een ophogingslaag. Dit is op basis van het boorresultaat niet af te leiden. De moederbodem werd op 3,5 mTAW (3,2 m-mv) niet bereikt. Gezien het opkomende grondwater en de toekomstige bodemverstoring tot op maximum 80 cm onder de huidige keldervloer gaat er niet dieper gegraven. **De toekomstige bodemverstoring tot op -0,80 zullen de archeologische sporen en lagen oversnijden.**

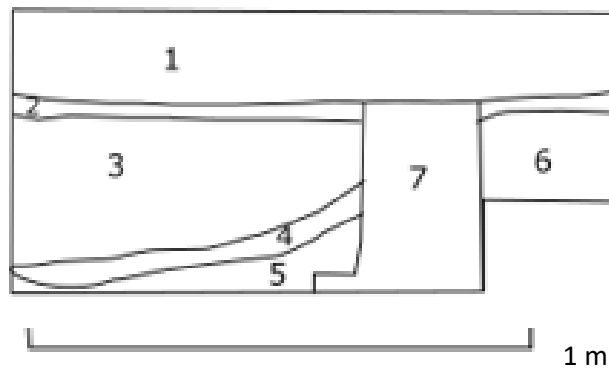
4.2.3 PROEFPUT 3

Proefput 3 situeerde zich aan de noordoostelijke zijde van het onderzoeksgebied, ter hoogte van Oever 16 (Figuur 15). De proefput werd aangelegd in een laat-15de-eeuwse overwelfde kelder, geregistreerd als Ruimte 2. In de kelder werden in de noordelijke muur (a) volgende baksteenformaten gemeten 19 x 8 x 5 cm (opslagruimten) en 16,5 x 8 x 4 cm (muur). In de westelijke en zuidelijke muur was het baksteenformaat 17 x 8 x 6 cm (cf. hfst.2.3). Op de 16de-eeuwse historische kaarten (Bononiensis 1565, Hoefnagel 1598) is de proefput gelegen ter hoogte van een breedhuis dat er in deze periode al stond. Het maaiveld situeert er zich op ca. 6,6 mTAW, terwijl het kelderniveau er zich op ca. 4,6 mTAW bevindt. Het grondwaterpeil situeerde er zich op ca. 4 mTAW waardoor de proefput niet dieper aangelegd kon worden.

Aan de westelijke zijde van de proefput werd profiel 4 aangelegd tot op 3,8 mTAW (Figuur 40, Figuur 41). De bovenste laag tot op -20 cm betrof de bakstenen recente keldervloer. Deze bestond uit twee lagen aangelegd op een laag zavel. Daaronder bevond zich een bakstenen muur, spoor 10. Aan de noordzijde van de muur zat onder de recente keldervloer tot op ca. -50 cm een heterogeen bruine zandlaag met baksteen-, kalkmortel-, leiste-en schelpfragmenten. Deze laag kan geïnterpreteerd worden als een ophogingslaag. Tussen 50 en 55 cm zat een harde kalkmortellaag. Deze laag bevond zich op een donkerbruine, laag organische leem.

Figuur 40: Proefput 3, Profiel 4 in oostelijke richting

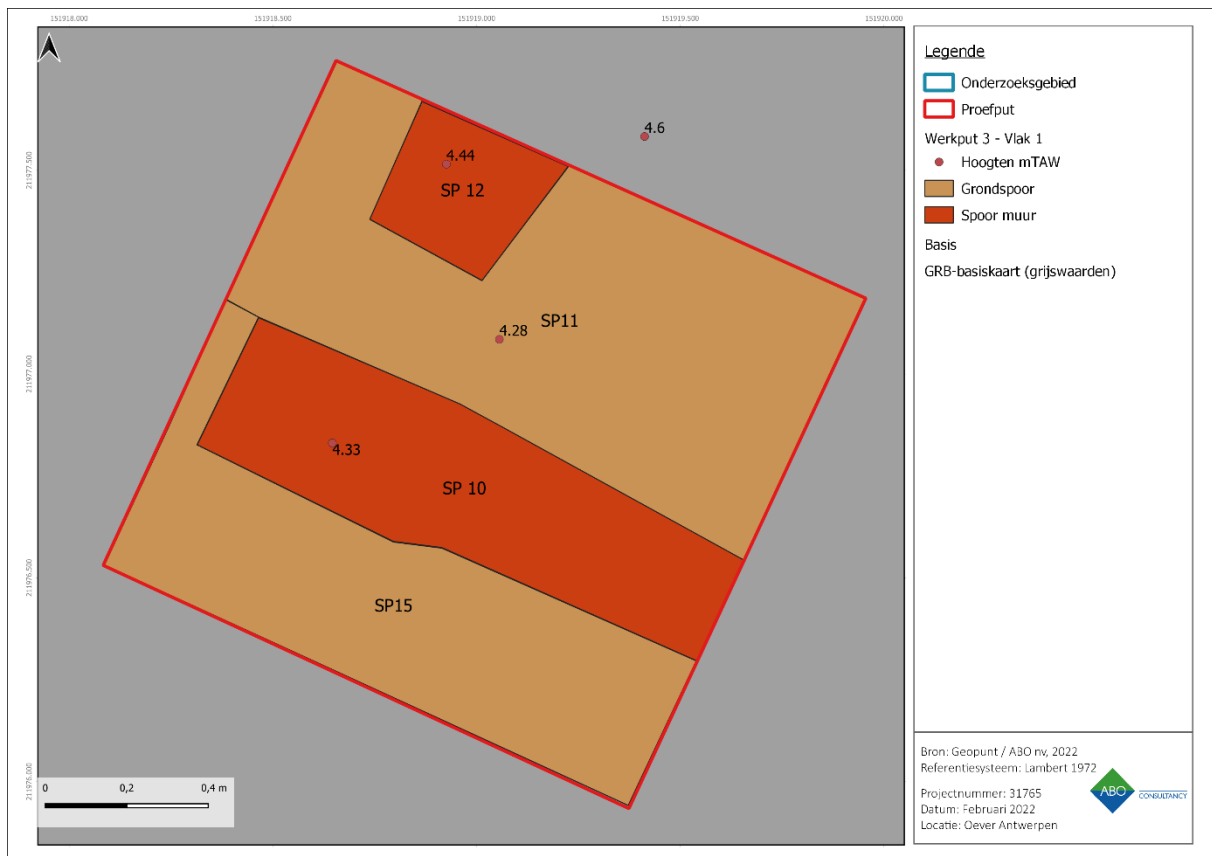

Figuur 41: Profieltekening 4, in oostelijke richting

- 1) 0-20 cm: recente bakstenen vloer, 2 lagen
- 2) 20-22 cm: grijs zavelzand, vleilaag
- 3) 22-50 cm: heterogeen, donkerbruin zand, baksteenspikkels, kalkmortelbrokjes, schelp, leisteenfragmenten (= spoor 11)
- 4) 50-55 cm: kalkmortellaag (= spoor 13)
- 5) 55-68 cm: heterogeen, donkerbruin lemig zand-leem, organisch (= spoor 14)
- 6) 22-42 cm: idem beschrijving laag 3 (=spoor 15)

Daar het grondwaterpeil zich situeerde op ca. -60 cm kon de proefput niet dieper aangelegd worden. Gezien de aanwezige ophogingslagen en de hoge grondwaterstand kon het niveau van de moederbodem ook in deze proefput niet achterhaald worden.

In proefput 3 werden drie vlakken aangelegd tot op 3,92 mTAW. Het eerste vlak werd aangelegd op 4,3 mTAW. In het vlak kwamen twee bakstenen muren aan het licht, spoor 10 en spoor 12. Spoor 10 was noordwest-zuidoost georiënteerd en opgebouwd uit bakstenen met variërende afmetingen van 24 x 8,5 x ? cm/ ? x 10 x ?/ ? x 9/9,5 x 4 cm met beige kalkmortel. De baksteenformaten komen niet overeen met geregistreerde formaten in de bovenliggende keldermuren. De muur was stevig gebouwd, doch ook redelijk brokkelig. In de noordelijke wand van de put bevond zich muur, spoor 12. Deze was noordoost-zuidwest georiënteerd en liep verder in de noordoostelijke wand van de put. Spoor 10 was opgebouwd in dezelfde bakstenen en mortel als spoor 12. Beide muren waren 40 cm breed en stonden haaks op elkaar. De muren leken bij elkaar te horen, maar waren echter niet tegen elkaar aangebouwd. Er bevond zich een opening tussen van ca. 30 cm breed (Figuur 42, Figuur 43).

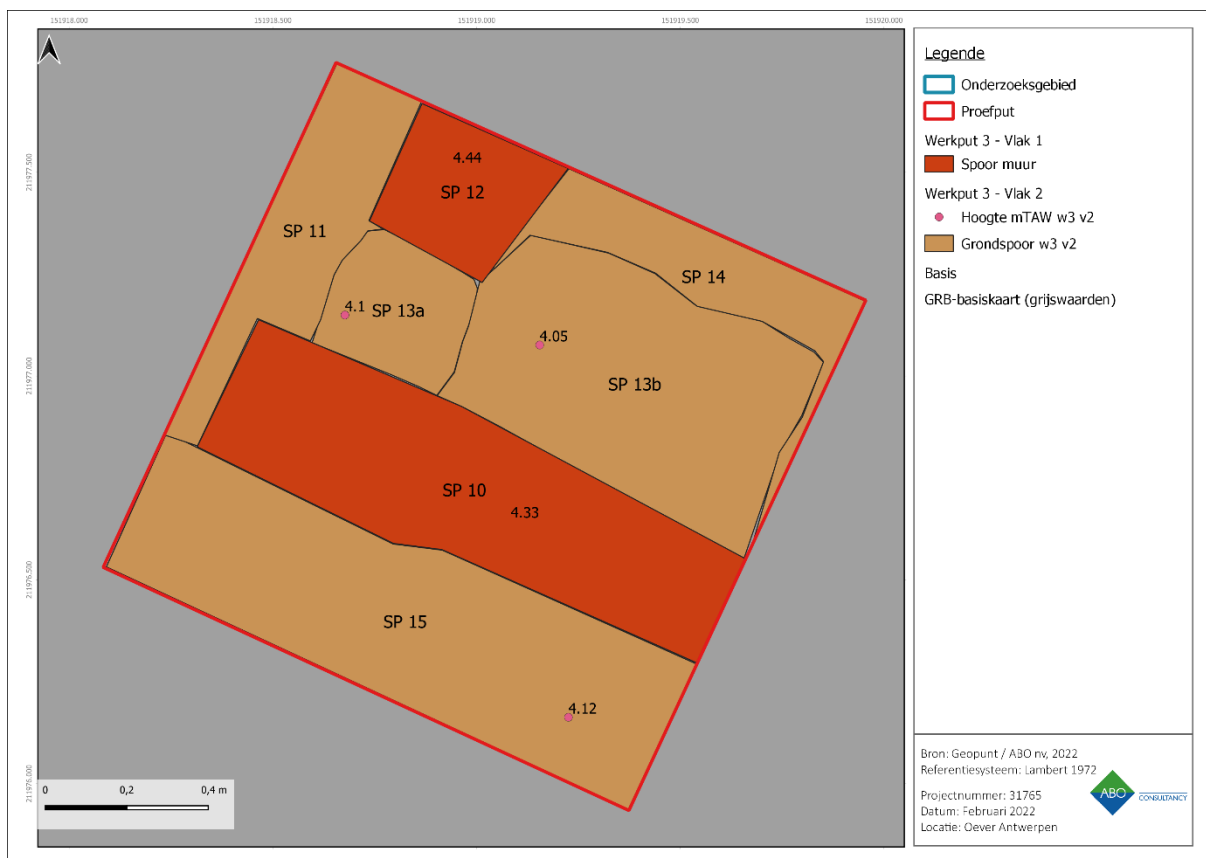

Figuur 42: Vlak 1 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW

Figuur 43: Overzicht vlak 1 in noordelijke richting

In vlak 2 dat werd aangelegd op 4,05 mTAW werd zichtbaar er zich tussen beide muren wel een harde kalkmortellaag bevond die beide muren met elkaar verbond. Deze kalkmortellaag, spoor 13, bevond zich ook aan de noordzijde van muur, spoor 10, maar was er minder dik en eerder brokkelig. Onder de kalkmortellaag bevond zich een laag, spoor 14, die bestond uit vrij homogeen donkerbruin zand met vrij veel aardewerk, grijs en steengoed.

Figuur 44: Vlak 2 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW

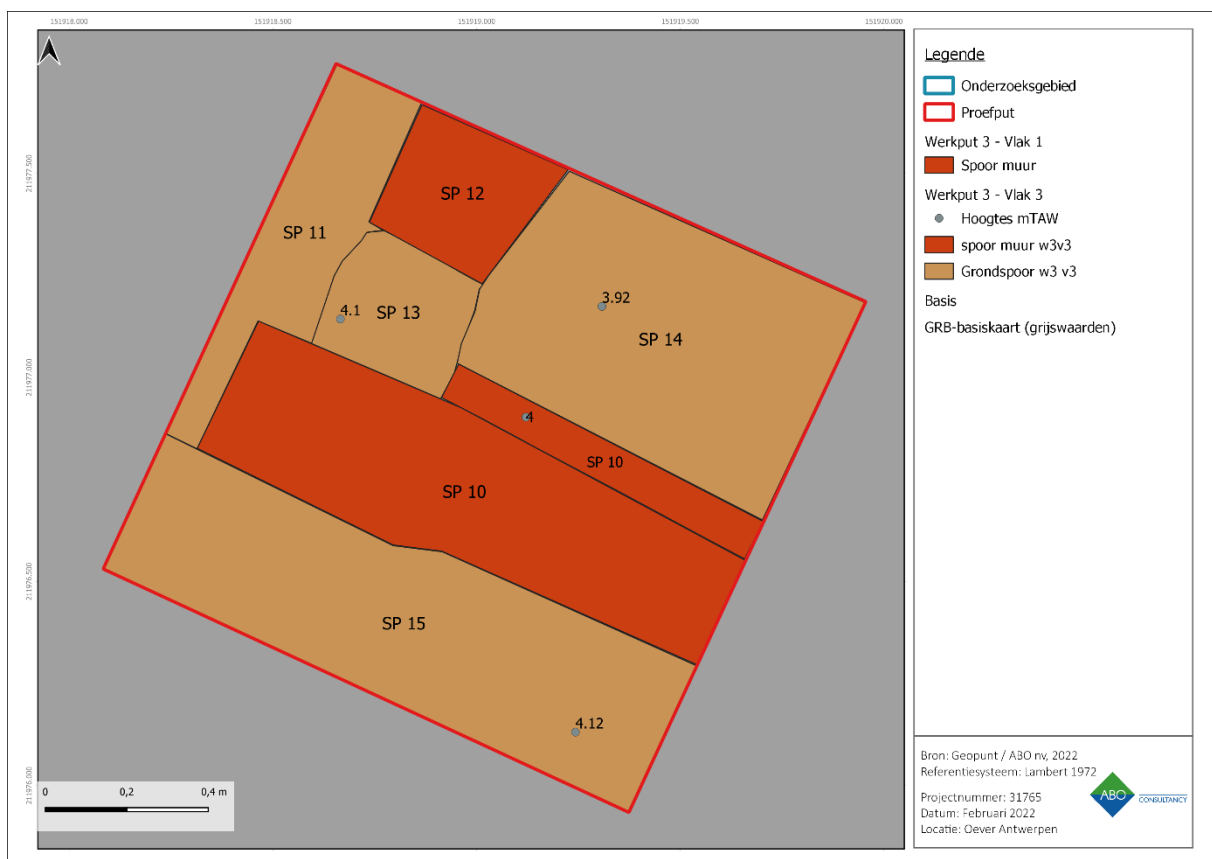

Figuur 45: Overzicht vlak 2 in oostelijke richting

Figuur 46: Detail muur spoor 10 in zuidelijke richting

Bij het verder verdiepen naar vlak 3 tot op 3,92 mTAW kwam deze laag verder aan het licht binnen de muren spoor 10 en 12. Gezien het spoor niet volledig kon vrijgelegd worden is het niet duidelijk of het om een (ophogings)laag of om een archeologisch spoor gaat in de vorm van een kuil of vulling van een (beer)put (Figuur 47, Figuur 48). Nog in het derde vlak werd aan de noordzijde van spoor 10 een versnijding zichtbaar, wat er op duidt dat het om het funderingsniveau van de muur gaat.

Figuur 47: Vlak 3 met aanduiding van sporen en hoogtewaarden in mTAW

Figuur 48: Overzicht vlak 3 in oostelijke richting

4.2.3.1 VONDSTEN PROEFPUT 3

Bij de aanleg van het eerste vlak werd in laag, spoor 11 zowel grijs, wit Maaslands, rood geglaazuurd aardewerk, als steengoed uit Langerwehe ingezameld.⁷ Het ensemble dateert grosso modo uit de volle tot late middeleeuwen (Figuur 49). Uit spoor 14 in vlak 3 werd eveneens steengoed uit Langerwehe ingezameld, als grijs en rood aardewerk. Dit ensemble dateert eveneens uit de volle tot de late middeleeuwen (Figuur 50).

Figuur 49: Vondsten aanleg vlak 2 -3, spoor 11 (V:13)

⁷ De Groote K., Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen (Relicta Monografiën, 1), Brussel 2014 p. 107 en 337; Hofstra G.H., Een determinatie handleiding voor steengoed, 2014, p. 24-25.

Figuur 50: Vondsten uit vlak 3, spoor 14 (V:14)

4.2.3.2 *BESLUIT PROEFPUT 3*

Binnen proefput 3 werden twee bakstenen muren vastgesteld die vermoedelijk bij elkaar horen en een rechte hoek vormden aan de zuidwestelijke zijde. Beide muren waren in gelijksoortige bakstenen en mortel opgebouwd en stonden met elkaar in verbinding met een harde dikke mortellaag. Wellicht was de muur op deze plaats beschadigd of deels gesloopt. Aan de onderkant van spoor 12 zat een versnijding, wat er op duidt dat het om funderingen gaat. Op basis van de baksteenformaten en de kalkmortel kunnen deze muren niet nauwkeurig gedateerd worden. De baksteenformaten komen niet overeen met de vastgestelde formaten in de bovenliggende overwelfde kelder, die in de late 15de-eeuw wordt gedateerd. Vermoedelijk dateren de aangetroffen muren wel uit de periode van late middeleeuwen tot nieuwe tijd, zoals de huidige kelder. Aan de noordzijde van de put binnen muren spoor 10 en 12 bevond zich een 5 cm dikke kalkmortellaag, 50 cm onder het huidige kelderniveau. Mogelijk gaat het hier om een restant van een oud vloer of loopniveau al dan niet horend bij de muren. Onder de kalkmortellaag bevond zich een donkere organische leemlaag. Uit deze laag werden aardewerkvondsten ingezameld die dateren uit de periode van de volle tot de late middeleeuwen. Het betreft een archeologisch spoor in de vorm een vulling van een beerput of een kuil of een oud ophogingspakket. Op basis van het aangetroffen aardewerk dateert het spoor uit de volle tot late middeleeuwen. **De toekomstige bouwingrepen zullen in deze kelder de archeologische sporen en lagen oversnijden en verstoren.**

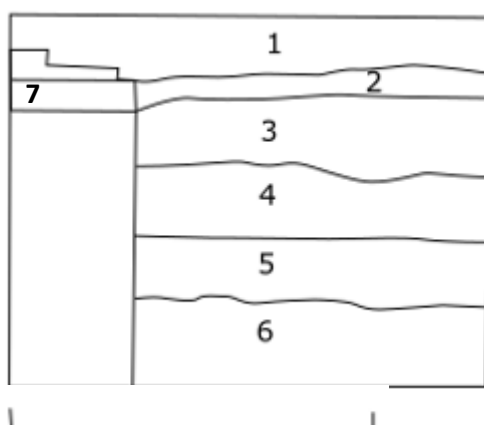
4.2.4 PROEFPUT 4

Proefput 4 situeerde zich aan de noordoostelijke zijde van het onderzoeksgebied, ter hoogte van Oever 16, enkele meters ten noordwesten van proefput 3 (Figuur 15). De proefput situeert zich ter hoogte van hetzelfde verdwenen breedhuis als waar proefput 3 gelegen is en dat staat afgebeeld op de historische kaarten uit de 16de eeuw (Bononiensis en Hoefnagel). De kelder werd gedateerd in de tweede helft van de 15de eeuw (cf. hfst.3.2). Het maaiveld situeerde er zich eveneens op 6,7 mTAW en het kelderniveau op ca. 4,7 mTAW. De proefput werd aangelegd in drie vlakken tot op 3,7 mTAW.

Aan de zuidzijde van de proefput werd profiel 5 aangelegd tot op 3,7 mTAW. In het profiel werden onder de recente keldervloer één vloerniveau, drie bodemlagen en één bakstenen muur geregistreerd. Laag 2 was een bakstenen vloerniveau. Daaronder tussen 42 en 80 cm zat een opeenvolging van drie heterogene lemige zandlagen met baksteen, kalkmortel, schelp, aardewerk, natuursteen en bot. De onderste laag tussen 80 en 100 cm betrof een vrij homogene zeer donkergrijze, organische laag met weinig kalkmortel, houtskool, schelp en aardewerk.

Figuur 51: Proefput 4, Profiel 5 in zuidelijke richting

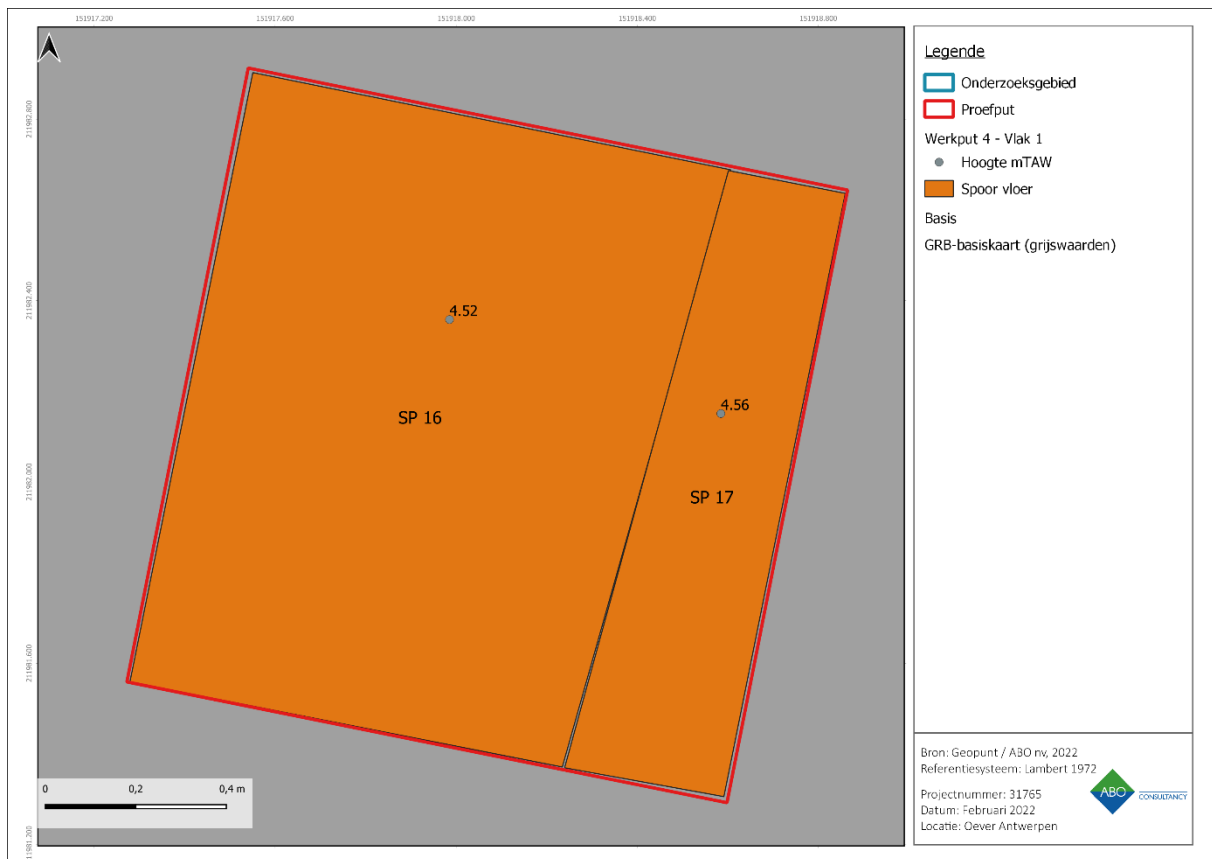

Figuur 52: Profieltekening profiel 5 in zuidelijke richting

- 1) 0-18 cm, recente bakstenen vloer, 2 lagen op beige zavellaag
- 2) 18-22 cm, bakstenen vloer, tegels 14 x 14 cm, (=spoor 16)
- 3) 22-42 cm, heterogeen, groengrijs zand, kalkmortel-en baksteenbrokjes
- 4) 42-60 cm, heterogeen, donkerbruin zand, veel houtskool, bot, schelp, aardewerk, weinig natuursteenbrokken, organisch (beer?)(=spoor 18)
- 5) 60-80 cm, heterogeen, lichtgrijs zand, houtskool, schelp, aardewerk (= spoor 23)
- 6) 80-100 cm, vrij homogeen, donkergrijs lemig zand, organisch, kalkmortel, schelp, houtskool, aardewerk (= spoor 24)
- 7) 18-22 cm, deel van bakstenen vloer, spoor 16, 1 laag baksteenformaat 17x 8 x 5,5/24 x 12 x 3 cm, beige kalkmortel (=spoor 17)

Het eerste vlak werd direct onder de huidige recente bakstenen keldervloer aangelegd op 4,52 mTAW. Op dit niveau kwam een oudere bakstenen vloer aan het licht, spoor 16 met erlangs aan de oostzijde

een bakstenen muur met noord-zuid oriëntatie. Vloer, spoor 16 was aangelegd in bakstenen tegels van 14 x 14 cm die noordwest-zuidoost georiënteerd waren. De muur erlangs bleek bij het verder verdiepen slechts één steen dik. Dit bleek het verlengde van de vloer, maar dan in bakstenen van formaat 17 x 8 x 5,5 cm en 24 x 12 x 3 cm met beige kalkmortel (Figuur 53, Figuur 54). Mogelijk gaat het om een fundering van traptrede. Het kleinste baksteenformaat komt overeen met de geregistreerde bakstenen in de bestaande kelder. Zowel in het tongewelf als in de centrale kolom van de oostelijke muur werden bakstenen van 17 x 8 x 4/5 cm gebruikt. Op basis van deze gegevens wordt een zelfde datering vermoed dan de bewaarde historische kelder.

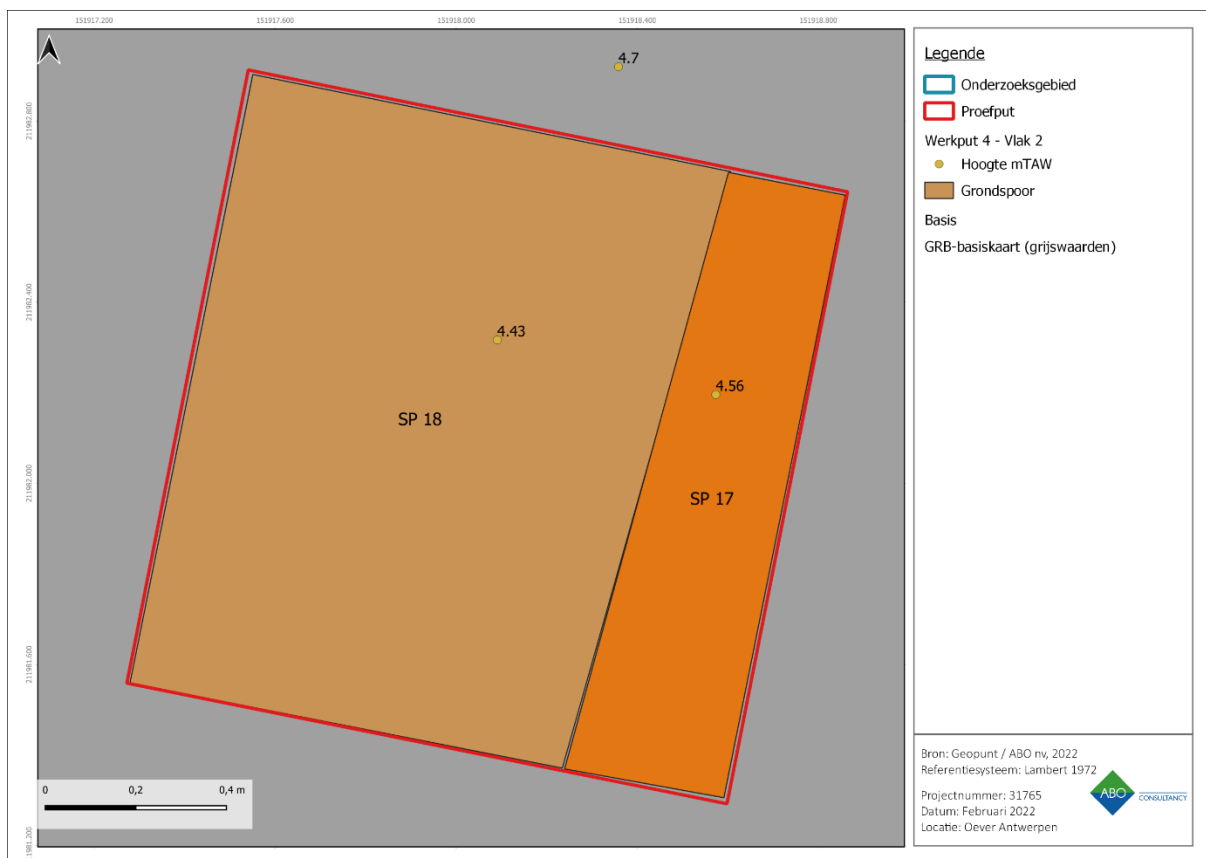

Figuur 53: Vlak 1, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

Figuur 54: Overzicht vlak 1

Het tweede vlak werd aangelegd onder de keldervloer, spoor 16 op 4,43mTAW. Spoor 17 werd niet uitgebroken omdat er vanuit gegaan werd dat het om een muur ging. Later bleek het een deel van de vloer in gewone bakstenen te zijn. Mogelijk was hier oorspronkelijk een overgang naar een andere ruimte. In het vlak kwam een heterogene, organische donkerbruine zandlaag met veel houtskool, bot, schelp, aardewerk en weinig natuursteenbrokken aan het licht. Deze laag bleek in het profiel 22 cm dik en kreeg spoornummer 18 (Figuur 55, Figuur 56).

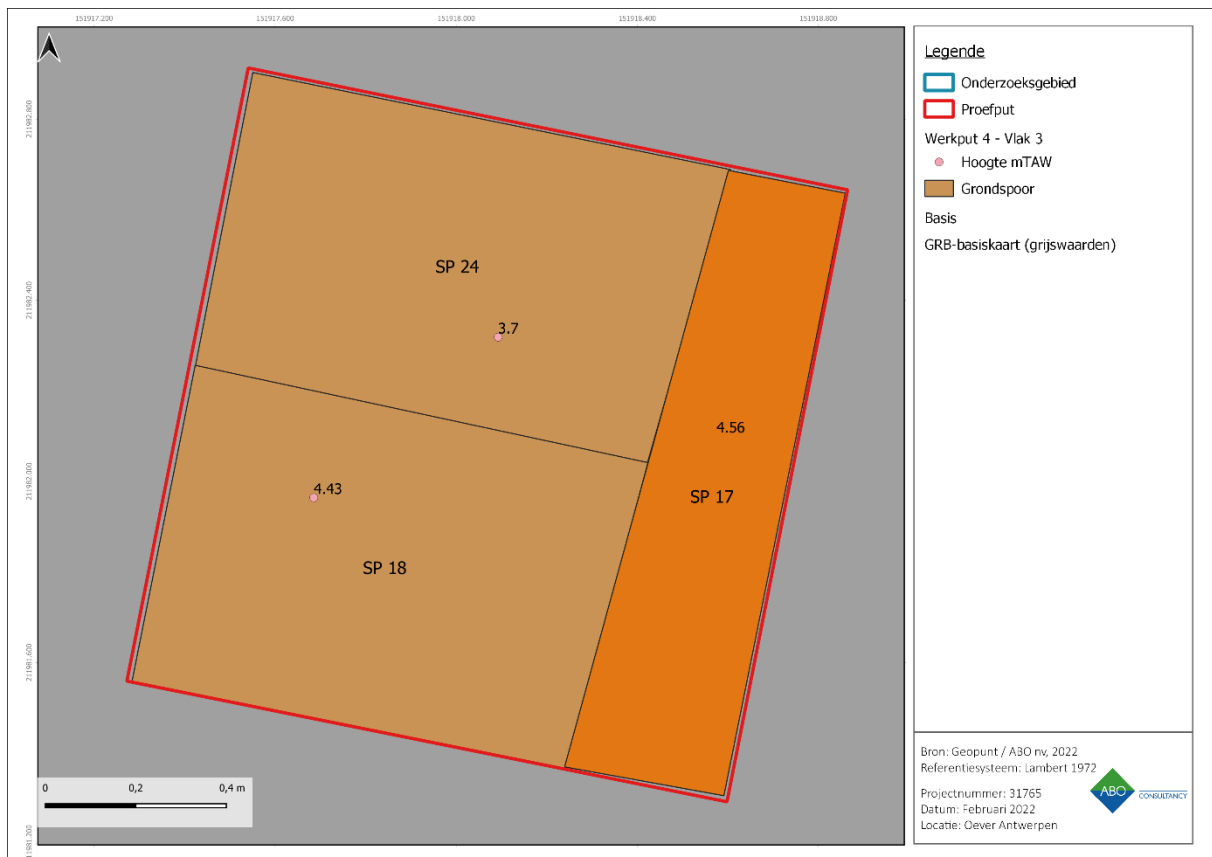
Figuur 55: Vlak 2, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

Figuur 56: Overzicht vlak 2

Gezien het opkomende grondwater in vlak 2 werd er enkel in de noordelijke helft van de proefput verdiept naar vlak 3 tot op 3,7 mTAW. Bij het verdiepen werden er nog twee lagen waargenomen, spoor

23 en spoor 24. Spoor 23 was een heterogeen, lichtgrijs zandlaag met erin houtskool, schelp en grijs aardewerk. Spoor 24 was eerder homogeen, donkergrijs organisch lemig zand met kalkmortel, schelp, houtskool en grijs aardewerk in. Deze donkere organische laag situeerde zich tussen 3,90 en 3,70 mTAW.

Figuur 57: Vlak 3, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

Figuur 58: Overzicht vlak 3

4.2.4.1 VONDSTEN UIT PROEFPUT 4

Bij de aanleg van vlak 2, werd uit spoor 18 een klein ensemble aardewerk ingezameld, bestaande uit grijs, rood en rood geglaazuurd aardewerk en één scherf in steengoed uit Siegburg. Deze vondsten dateren uit de late middeleeuwen (Figuur 59). In dit spoor werden ook enkele botfragmenten aangetroffen afkomstig van een hond en van kleinvee. Tijdens de aanleg van vlak 3, werd uit laag, spoor 23 en 24 grijs aardewerk gevonden, waaronder twee oren van kruiken en scherven rood aardewerk. Dit aardewerk dateert uit de periode van de volle tot de late middeleeuwen (Figuur 61).⁸ Op basis van het aardewerk kunnen lagen spoor 23 en 24 in deze periode gedateerd worden.

⁸ De Groote K., *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen (Relicta Monografiën, 1)*, Brussel 2014 p. 104-108; Hofstra G.H., *Een determinatie handleiding voor steengoed*, 2014, p. 31-34.

Figuur 59: Aardewerk uit vlak 2, spoor 18

Figuur 60: Aardewerk uit vlak 2-3, spoor 23

Figuur 61: Aardewerk uit spoor 24, vlak 3 (V:12)

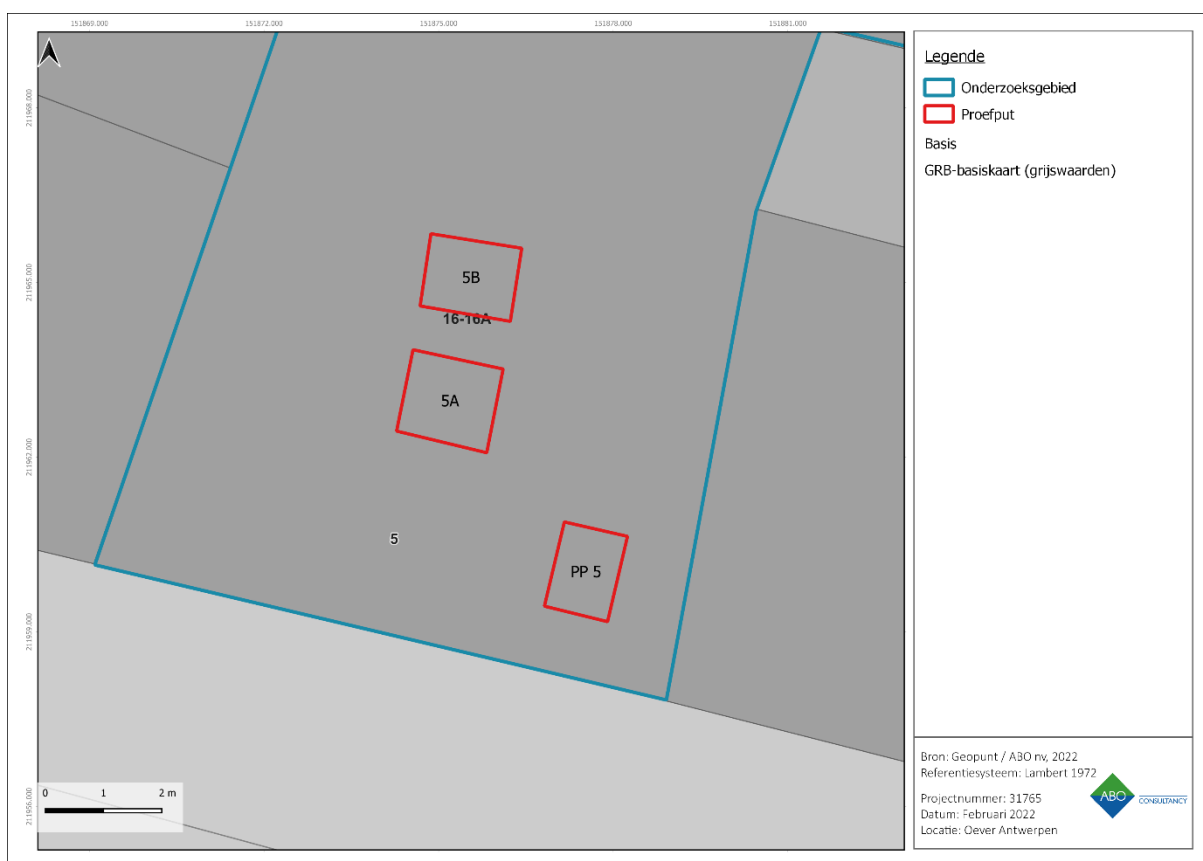
4.2.4.2 *BESLUIT PROEFPUT 4*

In proefput 4 werd direct onder de huidige keldervloer een ouder vloerniveau aangesneden. De vloer was aangelegd in tegels van 14 x 14 cm (spoor 16) en over een klein deel in gewone bakstenen van verschillend formaat (spoor 17). Het kleinste gebruikte baksteenformaat in dit deel van de vloer komt overeen met het gebruikte formaat in de bovenliggende laat-15de-eeuwse kelder. Mogelijks dateert de aangetroffen keldervloer uit dezelfde periode. Tevens is de proefput gelegen ter hoogte van een breedhuis weergegeven op de 16de-eeuwse kaarten en zijn de aangetroffen muur- en vloerresten hier waarschijnlijk mee in verband te brengen. Onder deze vloer werden nog vier bodemlagen geregistreerd met daarin aardewerk dat dateert uit de volle tot de late middeleeuwen. Deze lagen worden geïnterpreteerd als ophogingslagen. **De toekomstige bodemingrepen zullen deze archeologische sporen en lagen oversnijden en verstoren.**

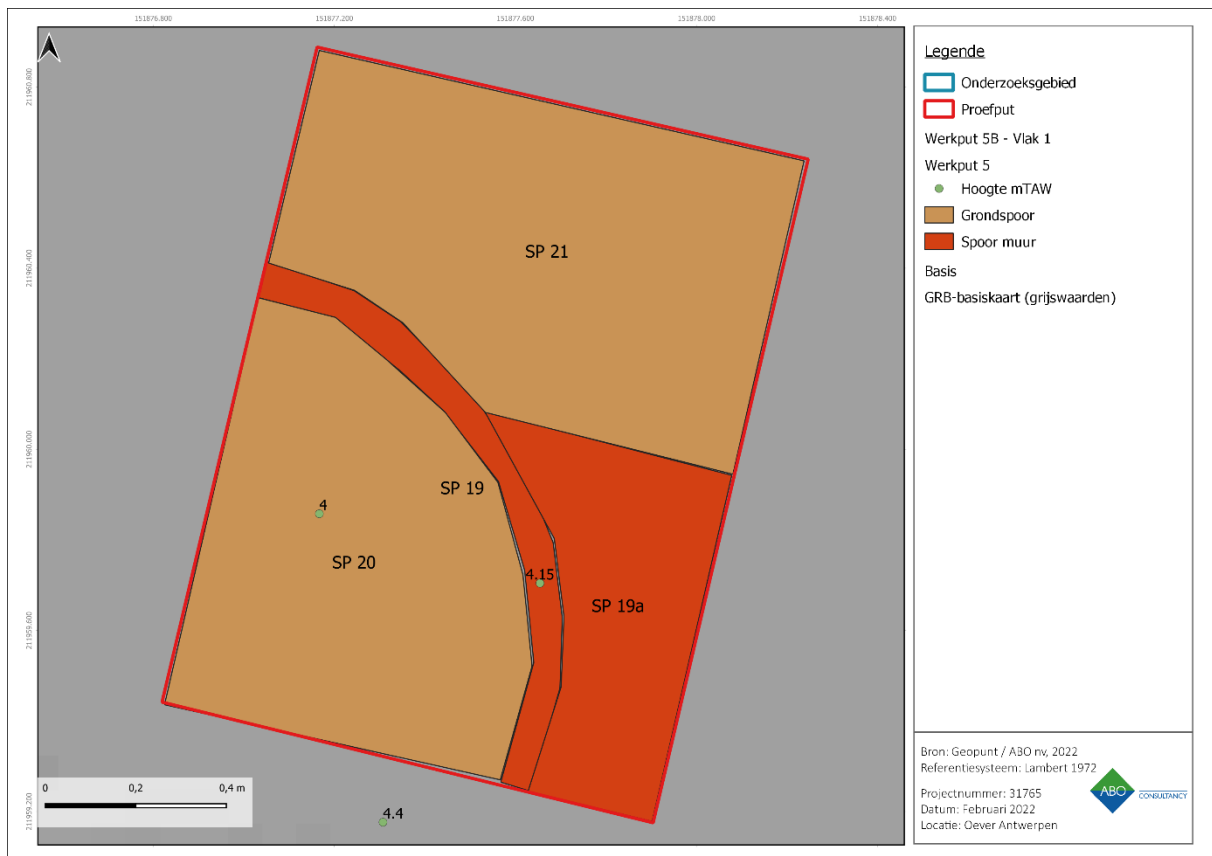
4.2.5 PROEFPUT 5

Proefput 5 is gelegen aan de zuidzijde van het onderzoeksgebied, ter hoogte van de bestaande kelder onder de bebouwing langs Steegskan. De 16de eeuwse huizen ter hoogte van Steegskan en Scheldeken werden in de 20de eeuw volledig gesloopt, met inbegrip van de kelders (cf. hfst.1.4) (Figuur 15). De initiële locatie van de proefput werd bepaald om de impact in te schatten van de vroeg 19de-eeuwse bebouwing aldaar. Het maaiveld situeerde er zich op 6,5 mTAW en de huidige keldervloer op 4,5 mTAW.

Bij de aanleg van de proefput werd direct onder de huidige keldervloer op een bakstenen put gestoten (Figuur 63, Figuur 64). Gezien de constructie quasi de gehele oppervlakte van de put innam en er niet verder verdiept kon worden werd na overleg met de archeologische dienst van de stad Antwerpen de proefput enkele meters noordwest verplaatst, tussen de huidige betonnen kelderpilaren. De bakstenen put, spoor 19, kan op basis van de vorm, de gebruikte bakstenen en mortel dateren uit de periode tussen de 16de en 19de eeuw (Figuur 63, Figuur 64). Op de nieuwe locatie (proefput 5A) werd meteen onder de keldervloer op een dikke betonnen fundering gestoten. De locatie van de put werd één meter noordwaarts opgeschoven. De uiteindelijke locatie van proefput 5B bevindt zich buiten de zone van de 19de-eeuwse bebouwing (Figuur 62).

Figuur 62: GRB-kaart (grijswaarden) met aanduidingen van de locaties van werkput 5

Figuur 63: Werkput 5 vlak 1 met aanduiding van sporen en hoogtes in mTAW

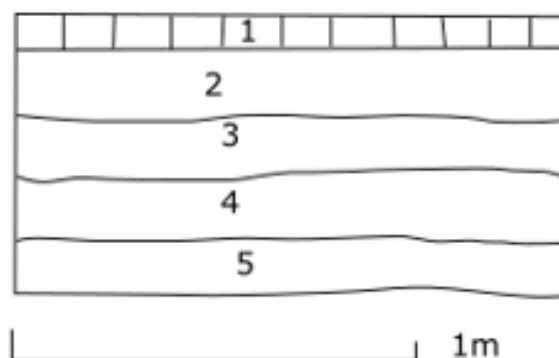

Figuur 64: Overzicht werkput 5 vlak 1 in zuidelijke richting

Aan de westzijde van de proefput 5B werd een profiel aangelegd tot op 0,70 m-mv. De bodemopbouw bestond er uit een opeenvolging van heterogene lagen met baksteen-en kalkmortel en tegelresten. Deze lagen kunnen geïnterpreteerd worden als ophogingslagen of teelaarde.

Figuur 65: Proefput 5B, Profiel 8 in westelijke richting

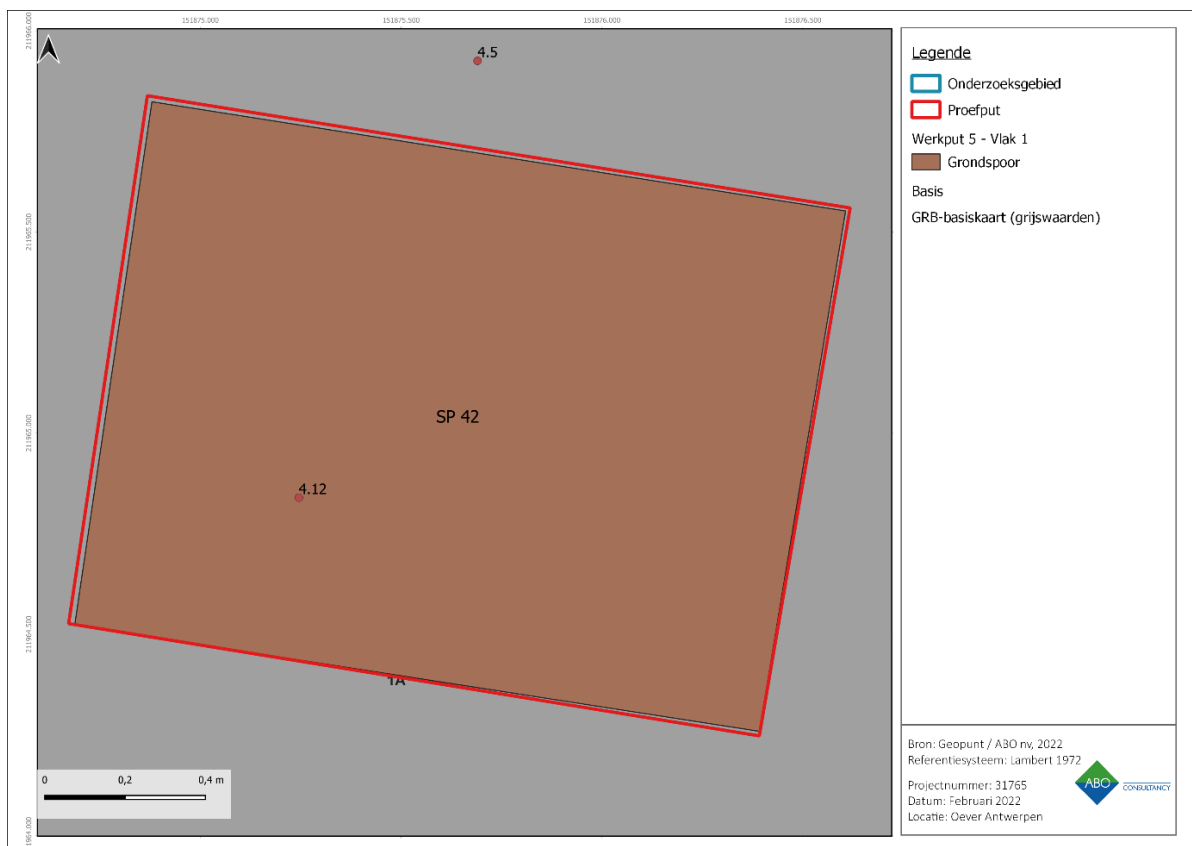
Figuur 66: Proefput 5B, profieltekening profiel 8 in westelijke richting

- 1) 0 - 10 cm, bakstenen recente vloer
- 2) 10 – 25 cm, heterogeen, puinlaag met zeer veel baksteen, kalkmortelbrokjes en baksteen tegels
- 3) 25 – 40 cm, heterogeen, donkerbruin lemig zand, baksteen-en kalkmortelspikkels
- 4) 40 – 58 cm, heterogeen, donker zwarte puinige laag, baksteen, kalkmortelbrokjes en baksteen tegels

- 5) 58 – 70 cm, heterogeen beige-bruin zand met baksteen-en kalkmortelbrokjes, baksteen- en tegelfragmenten

De moederbodem werd niet bereikt.

Het eerste vlak werd aangelegd op - 38 cm. In het vlak konden geen sporen onderscheiden worden. De laag kreeg spoornummer 42 en bestond uit heterogeen donker zwart zand met tegelfragmenten, baksteen- en kalkmortelbrokjes, veel houtskool en aardewerk. Vermoedelijk gaat het om een ophogingslaag met aardewerk in dat zich niet in situ bevindt.

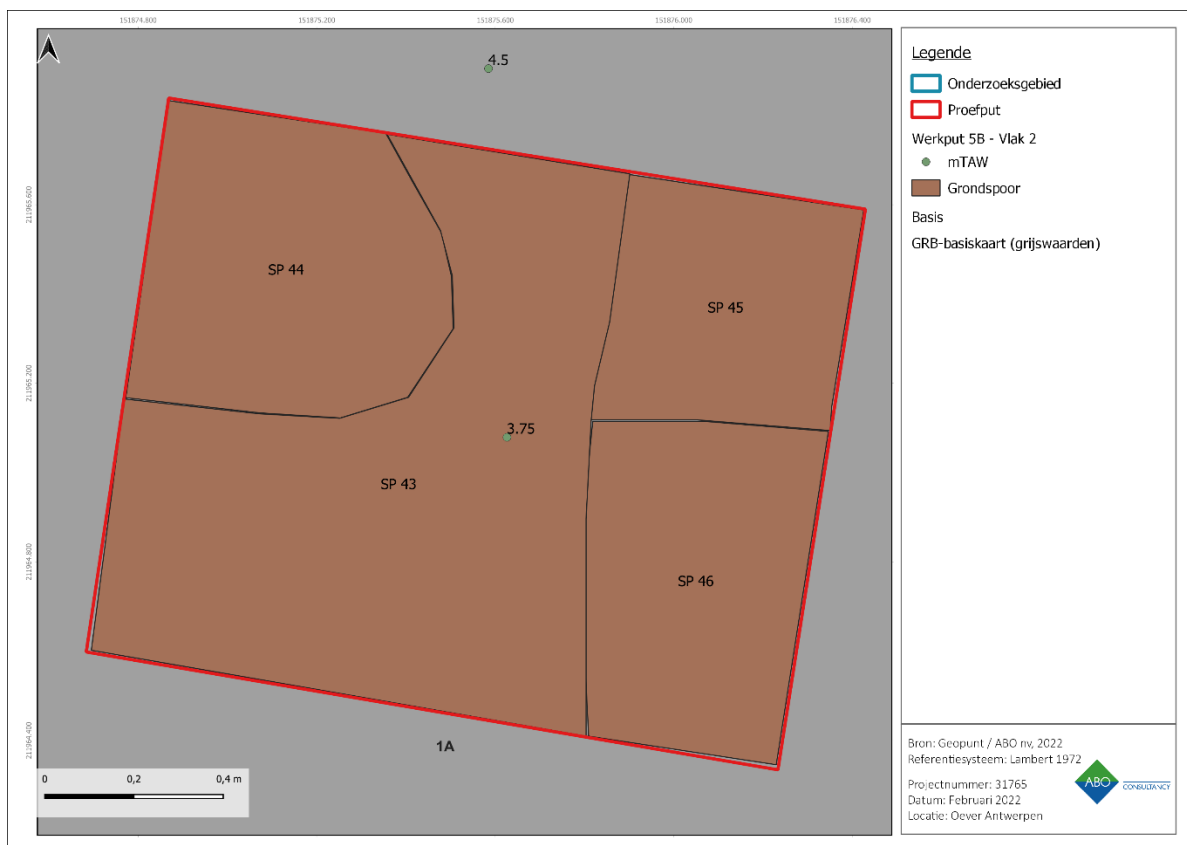

Figuur 67: Vlak 1, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

Figuur 68: Overzicht vlak 1

Vlak 2 werd aangelegd op -0,75 m. In het vlak werden vier grondsporen herkend. Spoor 43 was een puinlaag met zeer veel baksteen-en tegelfragmenten en kalkmortelbrokjes. De vulling van spoor 44 bestond uit donkergrijs, gevlekt lemig zand met houtskoolbrokjes, kalkmortel en weinig baksteenbrokjes. Het spoor werd geïnterpreteerd als een kuil door laag, spoor 43. Spoor 45 was eveneens een puinige laag. Spoor 46 tenslotte was een gevlekte kakigroene leemlaag met zeer veel kalkmortelbrokken. Vermoedelijk ging het eveneens om een puinlaag. Op deze diepte situeerde zich het grondwater.

Figuur 69: Vlak 2, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

Figuur 70: Overzicht vlak 2

4.2.5.1 VONDSTEN UIT PROEFPUT 5B

Uit het eerste vlak werden enkele fragmenten ingezameld. Het betrof twee fragmenten in rood aardewerk en een rand van een kogelpot in grijs aardewerk, daterend uit de periode van de volle tot late middeleeuwen. Tevens werd er een volledige glazen bierfles aangetroffen met het opschrift: "G. VANWAEYENBERGH BROUWERIJ ANTWERPEN" "Waarborgstelling deze flesch blijft overal mijn eigendom". Deze fles is afkomstig uit de brouwerij Van Waeyenbergh die in de periode tussen 1895 en 1934 in de Maalderstraat gevestigd was.⁹ In vlak 2 werden eveneens enkele fragmenten grijs en rood geglazuurd aardewerk ingezameld deze dateren uit de periode tussen de volle middeleeuwen en de nieuwe tijd.

Figuur 71: Fles uit aanleg vlak 1 (V:18)

Figuur 72: aardewerk uit aanleg vlak 1 (V:18)

⁹ Stadsarchief 25#35627

Figuur 73: Aardewerk uit aanleg vlak 2 (V:17)

4.2.5.2 *BESLUIT PROEFPUT 5*

Op basis van proefput 5, 5A en 5B kan het volgende besloten worden. Ter hoogte van proefput 5 ter hoogte van de kelder langs Steegskan bevindt zich een bakstenen put die dateert uit de periode tussen de 16de en de 19de eeuw. De locatie van de put bevindt zich onder de 19de-eeuwse bebouwing.

Ter hoogte van proefput 5A is de bodem tot op onbepaalde diepte verstoord door een betonlaag tussen twee betonnen kelderpilaren. Ter hoogte van proefput 5B, buiten de 19de-eeuwse bebouwing werd een opeenvolging van ophogingslagen vastgesteld met erin materiaal dat dateert van de middeleeuwen tot de nieuwste tijd. De vondst van een fles uit de periode tussen 1895 en 1934 dateert de bovenste laag, spoor 42 dan ook in deze recente periode. Verder werden er geen archeologische sporen aangetroffen. **De toekomstige bebouwing zal de historische ophogingslagen oversnijden en verstoren.**

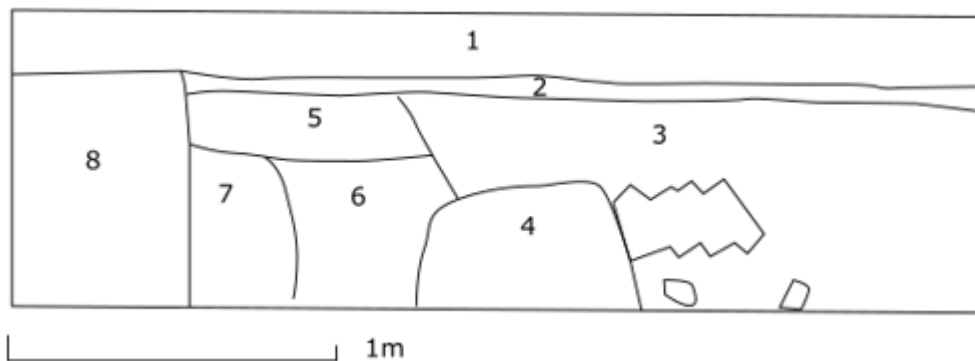
4.2.6 PROEFPUT 6

Proefput 6 bevindt zich centraal aan de noordzijde van het onderzoeksgebied, ter hoogte van de niet-onderkelderde zone van Oever 16 (Figuur 15). Omdat deze proefput de enige was die zich niet in een kelder bevond maar ter hoogte van het maaiveld, kon deze met de minigraver gegraven worden in plaats van handmatig. De afmetingen van de put waren 3 m x 2,50 m. Het maaiveld bevond zich er op 4,9 mTAW. De put werd aangelegd tot op -0,90 m. Daar de moederbodem op deze diepte niet werd bereikt, werd er bijkomend een boring uitgevoerd. Er werden drie pogingen ondernomen, maar telkens diende de boring gestaakt te worden op 0,60 cm omdat er op iets hard, vermoedelijk een bakstenen niveau gestoten werd. De moederbodem werd uiteindelijk niet bereikt op 1,50 m-mv (3,40 m-mv).

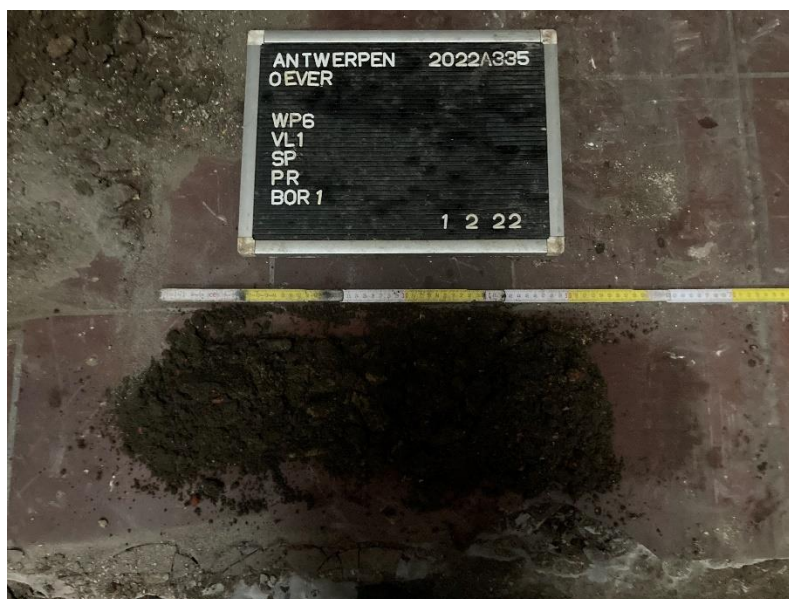
Aan de westzijde van de proefput werd profiel 7 aangelegd. In de proefput werden verschillende bakstenen structuren geregistreerd. Zo tekenden muur, spoor 33, 34 en 35 zich af in het profiel. Spoor 34 betrof een keldermuur van een overwelfde kelder, spoor 35 was een recente muur of fundering en spoor 33 was eveneens een fundering.

Figuur 74: Proefput 6, profiel 7 (in westelijke richting)

Figuur 75: Profieltekening profiel 7 (in westelijke richting)

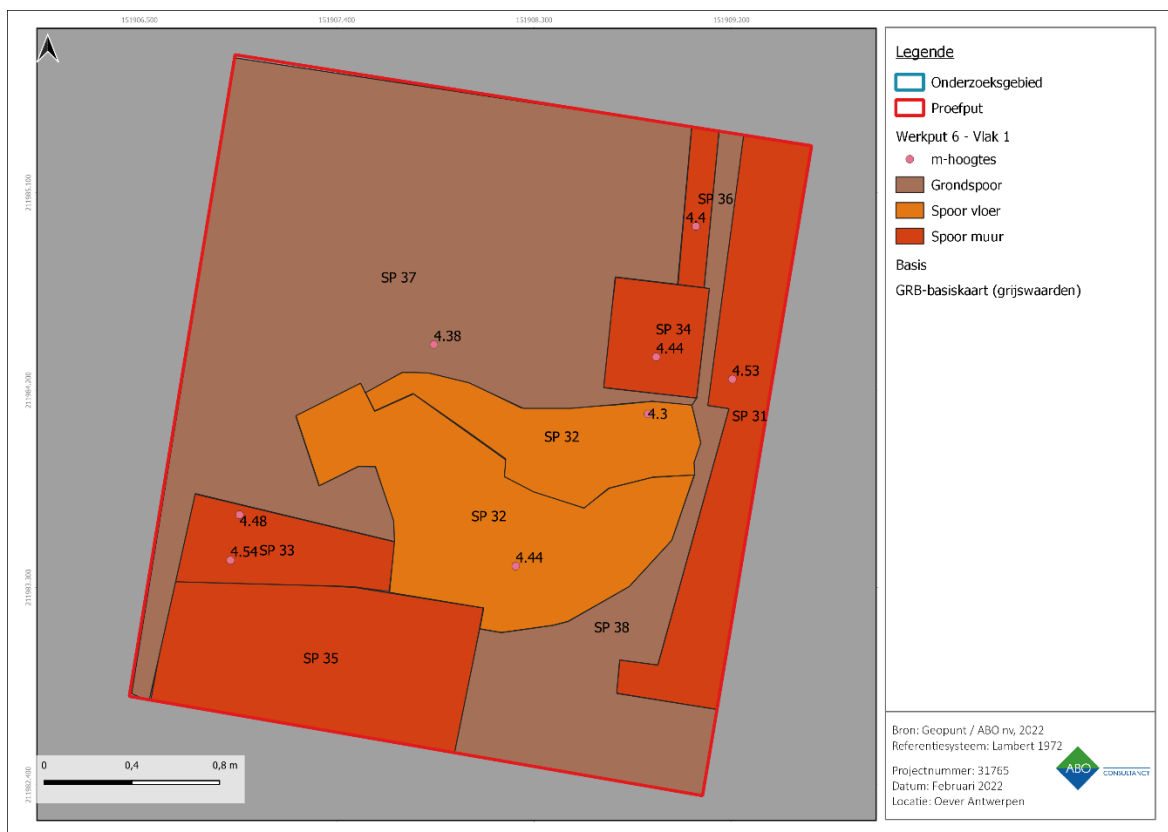

Figuur 76: Werkput 6, boring 1

- 1) 0 – 20 cm, betonnen fundering van recente vloer
- 2) 20 – 24 cm, plastic over bakstenen tegelvloer
- 3) 24 – 90 cm, donkerbruin zand, bakstenen afkomstig van bakstenen tongewelf
- 4) 40 – 90 cm, bakstenen muur met aanzet bakstenen gewelf (15 x 7 x 4 cm/ 16 x 8 x 4cm) witte harde kalkmortel
- 5) 24 – 44 cm, vrij homogeen bruin zand, weinig baksteen-en kalkmortelbrokjes (= spoor 37)
- 6) 44 – 90 cm, heterogeen bruin zand baksteen-en kalkmortelbrokjes (= spoor 39)
- 7) 42 – 90 cm, (funderings)muur, baksteenformaat slecht zichtbaar, beige-witte kalkmortel (= spoor 33)
- 8) Recente muur in orangerode baksteen, bovenaan cementlaag (= spoor 35)
- 9) 90 – 150 cm, heterogeen bruin zand baksteen-en kalkmortelbrokjes

De moederbodem werd niet bereikt.

Het eerste vlak in proefput 6 werd aangelegd op 52 cm onder het maaiveld. Aan de oostzijde van de put kwam muur, spoor 31 aan het licht over quasi de gehele lengte van de put. De muur was 40 cm breed en opgebouwd uit bakstenen van verschillend formaat; onder andere van 15 x 8 x ? cm met beige kalkmortel. Parallel aan de muur bevonden zich muurdelen spoor 36 en 34. Deze bleken in vlak 2 in elkaar gewerkt te zijn en deel uit te maken van een overwelfde kelder. Het gewelf was grotendeels verdwenen, enkel de aanzet was nog zichtbaar. Spoor 34 en 36 waren opgebouwd in bakstenen van formaat 15 x 7 x 4 cm/ 16 x 8 x 4 cm met witte harde kalkmortel. Deze baksteenformaten werden ook vastgesteld in de laat-15de eeuwse en vroeg 16de-eeuwse keldermuren in ruimten 1, 2 en 3 tijdens de kelderregistraties (cf. hfst.3.2). Tegen de zuidelijke wand bevonden zich twee funderingsmuren. Spoor 35 was een baksteenmassief, bovenaan afgedekt met grijze cementmortel. Nog in het eerste vlak lag vloer spoor 32, dat was aangelegd in een cirkelvormig patroon met bakstenen van verschillende maten; onder andere van 19 x 7,5 x ? cm en 23 x 12 x ? cm met beige kalkmortel. Deze vloer was twee baksteenlagen dik en was aangelegd binnen muren S31 en 41 (vlak 2). De vloer was grotendeels verdwenen. Het noordelijk deel was enkel nog de mortellaag die resteerde. De zandvulling onder de vloer kreeg spoornummer 37 en de vulling tussen de vloer en muren, spoor 35 en 31, kreeg nummer 38.

Figuur 77: Vlak 1, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

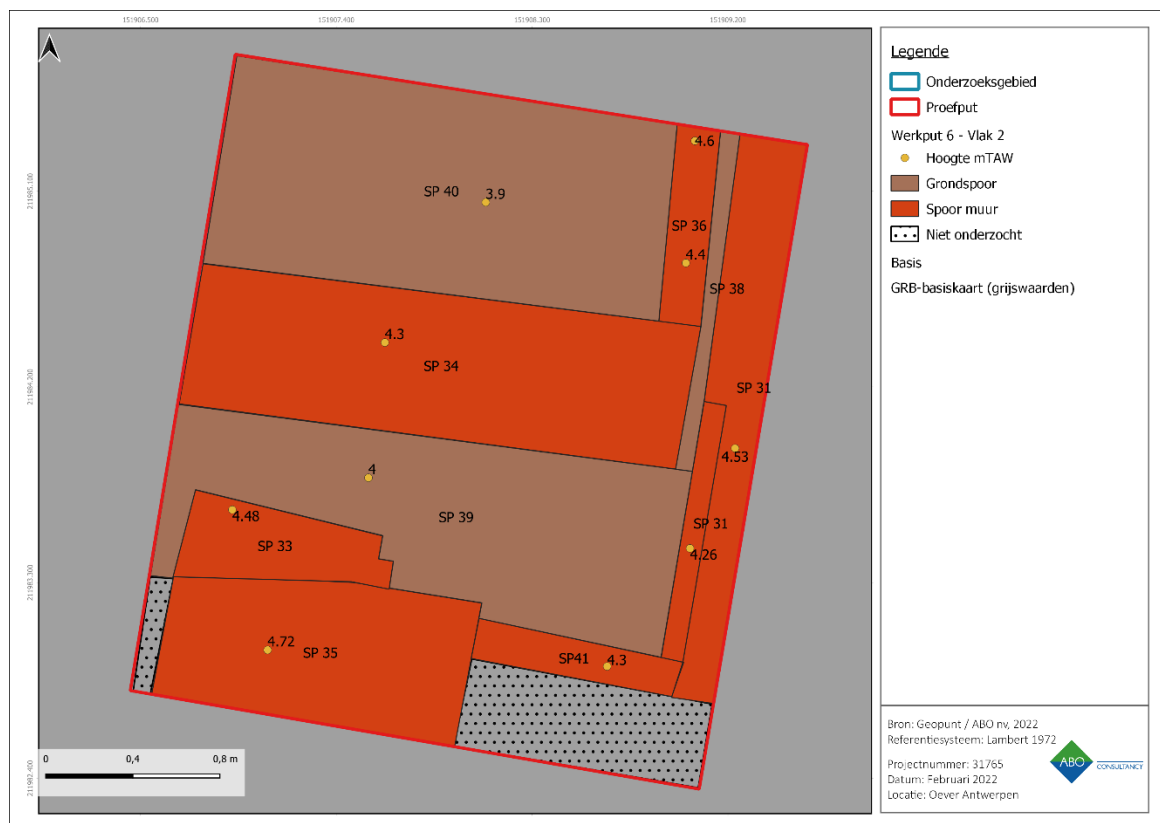

Figuur 78: Overzicht vlak 1 in westelijke richting

Figuur 79: Overzicht vlak 1 in noordelijke richting

Het tweede vlak werd 40 cm lager aangelegd op 0,90 m-mv (4 mTAW). In het vlak werd duidelijk dat muren spoor 36 en 40 in elkaar gewerkt waren en deel uitmaakten van een overwelfde kelder. De muren waren intern bepleisterd met een mortellaag. De vulling van de kelder met spoor 40 bestond uit vrij homogeen donkerbruin zand met bakstenen afkomstig van het bovenliggende gewelf. Op basis van deze gegevens gaat het vermoedelijk om een oude beerput of citerne. In de vulling waren echter geen aanwijzingen van beer, waardoor eerder aan een citerne wordt gedacht. Verder bleek dat muur spoor 31 aan de zuidoostelijke hoek een rechte hoek vormde met muur spoor 41. De muren waren in elkaar gewerkt. Muur, spoor 41 was zes lagen hoog bewaard met een versnijding op -33 cm. De muur liep verder onder de recentere funderingen, spoor 33 en 35. De vulling tussen de keldermuur, spoor 34 en spoor 41 was spoor 39. De vulling bestond uit heterogeen bruin zand met baksteen- en kalkmortelbrokjes.

Figuur 80: Vlak 2, met aanduiding van sporen en hoogtewaarden mTAW

4.2.6.1 VONDSTEN UIT PROEFPUT 6

Enkel uit de vulling van de overwelfde kelder werden twee randen in rood geglazuurd aardewerk aangetroffen. Het aardewerk dateert uit de nieuwe tijd, uit de 16de tot 18de eeuw (Figuur 81).

Figuur 81: Aardewerk uit vlak 1, spoor 40 (V:19)

4.2.6.2 BESLUIT PROEFPUT 6

In proefput 6 werden op ca. 50 cm onder het maaiveld keldermuren en funderingen aangetroffen. Twee muren, spoor 34 en 36 maken deel uit van een overwelfde kelder met vermoedelijk een tongewelf. Het gaat mogelijks om een oude beerput of citerne. Muren, spoor 31 en 41 zijn vermoedelijk kelder-of funderingsmuren van een bovenliggend bebouwing geweest zijn ter hoogte van Oever 16. Op basis van de ligging en de opbouw van deze muurrestanten dateren deze naar schatting uit de periode tussen de late 15de tot 17de eeuw. De muren waren gebouwd in heterogene zandlagen die als ophogings- of opvullagen beschouwd kunnen worden. De moederbodem werd niet bereikt. Op ca. 1,50 m-mv werd

er immers op een harde laag gestoten. Mogelijk bevindt er zich op dit niveau nog een oud vloerniveau. **Binnen de toekomstige werken zullen archeologische niveaus tot op maximum 1 m-mv geroerd worden.**

4.2.7 ASSESSMENT VAN VONDSTEN

De aangetroffen vondsten tijdens het proefputtenonderzoek bestaan hoofdzakelijk uit aardewerk en in zeer beperkte mate uit dierlijk bot en één glazen vondst.

Het aangetroffen aardewerk tijdens het onderzoek was hoofdzakelijk afkomstig uit ophogings-of opvallagen. Het betrof grijs, rood, rood-geglazuurd aardewerk en in mindere mate steengoed en Maaslands wit aardewerk. Het aardewerk dateert hoofdzakelijk uit de periode van de volle tot de late middeleeuwen en in mindere mate uit de nieuwe tijd. De gevonden volledige bierfles dateert uit de nieuwste tijd, uit de periode tussen 1895 en 1934.

4.2.8 ASSESSMENT VAN STALEN

Wegens de afwezigheid van enige relevantie werden er geen stalen genomen.

4.2.9 ALGEMEEN BESLUIT PROEFPUTTENONDERZOEK

Uit het proefputtenonderzoek kan het volgende besloten worden.

Proefput 1 was gelegen aan de noordzijde van het onderzoeksgebied, waar de vroeg-19de-eeuwse bebouwing begin jaren '30 van de 20ste eeuw werd gesloopt en een ondergrondse parking werd gebouwd. De bovenste lagen tot -50 cm bestonden uit 20ste-eeuwse puinige ophogingslagen. Tot -75 cm bevonden er zich opnieuw ophogingslagen met materiaal uit de vroege middeleeuwen tot de nieuwe tijd. Tevens werd er één bakstenen muurfragment aangetroffen dat dateert uit de periode tussen de nieuwe tijd en de nieuwste tijd.

Proefput 2 was gelegen centraal aan de noordzijde van het onderzoeksgebied binnen het bouwblok tussen Oever en Scheldeke situeerde zich binnen een vermoedelijk zestiende-eeuwse kelder met een tongewelf. In deze proefput werd een bakstenen muur met noord-zuid oriëntatie aangetroffen met vermoedelijk een bijhorende bakstenen vloer (SP 4). Het baksteenformaat komt overeen met het formaat gemeten in de oostelijke muur van de historische kelder (16,5 x 7 x 4,5 cm) (cf. hfst.3.2). De ruimte wordt gedateerd in de eerste helft van de 16de eeuw. Onder het vloerniveau bevonden zich puinige lagen met aardewerk uit de nieuwe tijd. Vermoedelijk werd de muur in de 16de-eeuw boven deze ophogingslagen aangelegd. De muur-en vloerresten zijn in verband te brengen met de 16de-eeuwse bebouwing zoals weergegeven op de 16de-eeuwse kaarten. Het gaat meer bepaald over het centraal gelegen bouwvolume gelegen binnen het bouwblok tussen Oever en Scheldecken. De onderste lagen in deze proefput tussen 80 en 115 cm bestonden uit grijze tot zwartgrijze organische leem. Mogelijk bevindt zich hier een ouder spoor, zoals een grachtlaag, een beerkuil of ook een ophogingslaag. Uit deze laag konden geen vondsten ingezameld worden, gezien de laag geregistreerd werd door middel van een boring.

Proefput 3 situeerde zich langs de noordoostelijke zijde van het onderzoeksgebied ter hoogte van Oever 16, in een kelder die in de late 15de-eeuw wordt gedateerd. Op de 16de-eeuwse kaarten bevindt de kelder zich ter hoogte van een breedhuis. Binnen de proefput werden twee bakstenen muren (SP 10 en 12) aangetroffen die aan de zuidwestelijke zijde een rechte hoek vormden. De verschillende gebruikte baksteenformaten komen niet overeen met de baksteenformaten gebruikt in de bovenliggende laatmiddeleeuwse kelder. Binnen de muren werd een vrij dikke kalkmortellaag aangetroffen. Deze kan mogelijk geïnterpreteerd worden als een ouder vloer-of looppniveau. Onder deze laag bevond zich een

donkere organische laag waaruit aardewerk uit de volle tot late middeleeuwen werd gerecupereerd. Het kan gaan om een kuil, een beerput of ophogingspakket. Op basis van al deze gegevens worden de muren (SP 10 en 12) gedateerd in de periode tussen de late middeleeuwen en de nieuwe tijd.

Proefput 4 situeerde zich enkele meters ten noordwesten van proefput 3 in de aangrenzende kelder. Deze kelder bevond zich eveneens ter hoogte van het historische breedhuis langs Oever 16 dat staat afgebeeld op 16de-eeuwse kaarten. De kelder werd eveneens in de late 15de-eeuw gedateerd. In de proefput werd direct onder de huidige keldervloer een ouder vloerniveau ontdekt, aangelegd in bakstenen tegels van 14 x 14 cm. Eén strook van de vloer was aangelegd in bakstenen in twee formaten. Mogelijk betreft het hier een fundering van een onderste traprede. Het kleinste formaat 17 x 8 x 5,5 cm kwam overeen met de gebruikte baksteenformaten in het tongewelf van de huidige historische kelder en in de centrale kolom van de oostelijke muur. Voor de vloer wordt eenzelfde datering als de laat-15de-eeuwse kelder vermoed. Het aangetroffen aardewerk uit de lagen onder het vloerniveau dateert uit de volle tot de late middeleeuwen. Het gaat vermoedelijk om oudere ophogingslagen die in deze periode werden aangelegd om de gronden te kunnen bebouwen.

De initiële locatie van proefput 5 was gelegen aan de zuidzijde van het onderzoeksgebied, ter hoogte van de 20ste-eeuwse kelder langs Steegskan. De 16de-eeuwse huizen werden en kelders werden er in de 20ste-eeuw gesloopt. In de proefput werd op een bakstenen put gestoten die quasi de gehele oppervlakte van de proefput innam. De bakstenen put dateert uit de periode tussen de nieuwe en de nieuwste tijd. Proefput 5A situeerde zich enkele meters ten noordwesten van de oorspronkelijke put, tussen twee betonnen kelderpilaren. In de gehele proefput bevond zich een dikke betonnen funderingslaag. Proefput 5B situeerde zich aansluitend aan de noordzijde van de Proefput 5A. In de proefput werd een opeenvolging van ophogingslagen waargenomen met materiaal dat dateert uit de periode van de middeleeuwen tot de nieuwste tijd.

Proefput 6 tenslotte bevond zich centraal aan de noordzijde van het onderzoeksgebied, ter hoogte van de niet-onderkelderde zone langs Oever 16. De proefput werd aangelegd vanaf het maaiveld. In het eerste vlak werd een bakstenen vloerniveau aan het licht gebracht in een cirkelvormig patroon. De vloer was aangelegd binnen twee bakstenen muren (SP 31 en 41) die aan de zuidoostelijke zijde een rechte hoek vormden. Aan de noordzijde van de proefput, eveneens binnen de muren spoor 31 en 41 bevond zich een overwelfde kelder met oost-west oriëntatie. Het gaat mogelijk om een citerne. De baksteenformaten ervan 15 x 7 x 4 cm en 16 x 8 x 4 cm kwamen overeen met vastgestelde baksteenformaten in de geregistreerde kelders langs Oever 16, die gedateerd werden in de late 15de-eeuw en begin 16de-eeuw. Op basis hiervan kan vermoed worden dat de citerne eveneens uit de deze periode dateert. Op 1,50 m-mv werd door middel van een boring nog op een vermoedelijk bakstenen vloerniveau gestoten. De aangetroffen muren en funderingen waren gebouwd in heterogene zandlagen, die geïnterpreteerd kunnen worden als opvul- of ophogingslagen.

4.3 TERUGKOPPELING ONDERZOEKSVRAGEN EN BESLUIT

Onderstaande onderzoeksvragen zijn afkomstig uit het Programma van Maatregelen van het eerder uitgevoerde bureauonderzoek.

Onderzoeksvragen

1. *Op welke dieptes bevinden zich relevante archeologische niveaus?*

De relevante archeologische niveaus situeren zich binnen de proefputten gelegen in de kelders tussen de 20 cm en dieper dan 115 cm onder de bestaande keldervloeren. In proefput 6 ter hoogte van het maaiveld situeerde het archeologisch niveau zich tussen -35 cm-mv tot dieper dan -150 cm-mv (4,9 mTAW). In geen van de zes proefputten werd de moederbodem vastgesteld.

Onderzoeksvragen
2. <i>Op welk niveau bevindt zich de grondwaterspiegel?</i> De grondwaterspiegel situeert zich tussen 4 m en 3,6 mTAW of 0,60 m tot 1 m onder het keldervloerniveau.
3. <i>Zijn er archeologische sporen aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?</i> In de zes proefputten verspreid in over het onderzoeksgebied werden archeologische sporen aangetroffen. Het betreft enerzijds bakstenen structuren waaronder voornamelijk muren en vloeren en ook een bakstenen(water)put en anderzijds grondsporen in de vorm van lagen, vermoedelijk opvallings- en ophogingslagen. De archeologische sporen en vondsten dateren de periode van de middeleeuwen tot de nieuwe en nieuwste tijd. De aangetroffen muren en vloeren langs Oever 16 zijn met zekerheid in verband te brengen met de laatmiddeleeuwse en zestiende-eeuwse bebouwing die er gestaan heeft, wat gekend is op basis van de historische cartografie en op basis van de geregistreerde laat-15de-eeuwse en 16de-eeuwse bewaarde kelders op deze locatie (cf. hfst.3.2).
4. <i>Zijn er resten van de historische bebouwing, te zien op historische kaarten aanwezig binnen het onderzoeksgebied en zo ja, wat is de precieze afbakening ervan in de ruimte en in de tijd?</i> Ja, er zijn resten van historische bebouwing gevonden die in verband te brengen zijn met de bebouwing weergegeven op de kaarten van Bononiensis uit 1565 en Joris Hoefnagel uit 1598. De baksteenstructuren aangetroffen in proefput 3 en 4 langs Oever 16 zijn in verband te brengen met het breedhuis dat op de kaarten is afgebeeld. De structuren in proefput 2 op het achterliggende terrein van Oever 16 kunnen in verband gebracht worden met het bouwvolume dat hier stond en eveneens op deze kaarten staat afgebeeld. De bakstenen funderingsmuren en citerne in proefput 6 dateren vermoedelijk uit dezelfde periode, deze zijn echter niet onmiddellijk in verband te brengen met een bepaald gebouw op historische kaarten. In de proefputten (proefput 1 en 5) gelegen in de recente kelders tussen Steegskens en Scheldeken werden geen duidelijke muurresten aangetroffen. De 16de-eeuwse bebouwing werd met inbegrip van de kelders in het begin van de 20ste-eeuw gesloopt.
5. <i>Zijn resten aanwezig die dateren uit de periode voor de middeleeuwen?</i> Er werden geen resten aangetroffen die dateren van vóór de middeleeuwen.
6. <i>Wat is de impact van de bestaande kelders op het bodemarchief geweest?</i> Enerzijds zijn er de bewaarde historische kelders uit de late 15de- en 16de eeuw langs Oever 16. Deze werden gebouwd boven oudere muren en vloeren. Deze historische bebouwing werd gebouwd op historische ophogingslagen vermoedelijk uit de periode dat dit deel van de stad binnen de laatmiddeleeuwse omwalling (1295-1314) kwam te liggen. Oudere potentieel dieperliggende sporen zullen daarom bewaard zijn gebleven. Anderzijds zijn er de 20ste-eeuwse kelders tussen Scheldeken, Steegskens en Oever. Hier werden de 16de-eeuwse huizen met inbegrip van de kelders gesloopt. In de proefputten (proefput 1 en 5) werden eveneens ophogingslagen vastgesteld met materiaal dat dateert tussen de middeleeuwen en de nieuwste tijd. Ter hoogte van de betonnen kelderpilaren was de bodem verstoord door betonnen funderingen.
<i>Zijn er relevante archeologische resten aanwezig binnen het onderzoeksgebied? Zo ja, is behoud in situ mogelijk of is verder archeologisch onderzoek nodig?</i> Er zijn relevante laatmiddeleeuwse archeologische resten aanwezig binnen het onderzoeksgebied. In het bijzonder in de vier proefputten langs Oever 16 (proefput 2,3,4 en 6). Het gaat om historische (funderings)muren, vloeren en mogelijk een citerne en historische ophogingslagen. Behoud in situ is niet mogelijk, daarom is er verder archeologisch onderzoek nodig.

Figuur 82: Lijst van de onderzoeksvragen en antwoorden.

Ter hoogte van het onderzoeksgebied werden in totaal zes proefputten aangelegd met als doel de stratigrafische opbouw van het terrein en de bewaarde archeologische restanten te onderzoeken. In de proefputten 1-6 werden archeologische sporen aangetroffen in de vorm van oudere muren en vloeren binnen ophogingslagen. Het onderzoeksgebied kwam met de derde stadsuitbreiding in 1295-1314 binnen de stad te liggen. Vermoedelijk werden de gronden in deze periode opgehoogd en bouwrijp gemaakt. De Grondmechanische kaart van Antwerpen geeft weer dat het onderzoeksgebied gelegen is

binnen de zuidelijke zone van de stad die tussen 2 en 4 meter is opgehoogd. Op de 16de-eeuwse kaarten is te zien dat het onderzoeksgebied in deze periode reeds volledig in bebouwd was. Op basis van deze gegevens kunnen deze aangetroffen restanten dan ook gedateerd worden in de periode van de late middeleeuwen tot de 16de-eeuw. In proefput 1 werd slechts een klein restant van een niet-dateerbare muur gevonden en in proefput 5B werden er geen bakstenen sporen aangetroffen enkel ophogingslagen. Deze proefputten zijn dan ook gelegen in de zone tussen Schelden, Steegskén en Oever waar de 16de-eeuwse bebouwing in de 20ste-eeuw moest wijken voor een nieuwbouw met ondergrondse parking. Enkel in proefput 5A werd een bodemverstoring vastgesteld vanwege een betonnen fundering tot op onbepaalde diepte. In de proefputten werden archeologische aardewerkvondsten, enkele dierlijke botfragmenten en één glazen fles ingezameld. De vondsten dateren hoofdzakelijk uit de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd.

Er kan uit het proefputtenonderzoek geconcludeerd worden dat **archeologisch vervolgonderzoek** voor het gehele onderzoeksgebied vereist is (Figuur 83). Voor verdere duiding van het vervolgonderzoek wordt verwezen naar het bijhorende Programma van maatregelen.

Figuur 83: GRB-kaart met aanduiding van de op te graven zone en vrijgegeven zone (Geopunt / ABO nv, 2022)

5 SAMENVATTING

In het kader van de renovatie aan de bestaande bebouwing aan de zijde van het Steegskan en Scheldeken (met dieper uit te breiden en 50 cm dieper uit te graven kelder) en de nieuwbouw aan de zijde van de Oever (met rechtgetrokken kelders) werd een bureaustudie uitgevoerd door All Archeo in 2020. De beoogde werkzaamheden werden beschouwd als een ingreep in de bodem en er werd geoordeeld dat de eventueel bewaarde archeologie werd bedreigd. De aanwezigheid en intactheid van de archeologische resten en de stratigrafie van de site diende te worden onderzocht aan de hand van strategisch geplaatste en verspreide proefputten. Vooraleer dit vooronderzoek kon plaatsvinden, diende evenwel eerst een kelderregistratie uitgevoerd te worden.

De resultaten van de kelderregistratie plaatsten ruimten 1 en 2 in de tweede helft van de 15de eeuw. Ruimte 3 dateert vermoedelijk van de eerste helft van de 16de eeuw. Historisch kaartmateriaal staft deze conclusie. De ruimte ten zuiden hiervan dateert vermoedelijk in origine van dezelfde periode. De kelder van Scheldeken 16 is aanzienlijk en toont op het eerste zicht een combinatie van materialen en dateringen. De baksteenformaten die aangetroffen werden in de buitenmuren, komen verrassend genoeg overeen met die van het tongewelf en de oudere muren uit ruimten 1 en 2. De omvang van de ruimte en de verdere implementatie van materialen doet vermoeden dat deze kelder echter een voorbeeld is van *spolia* (hergebruikt materiaal).

De resultaten van het proefputtenonderzoek geven aan dat er onder de huidige kelders archeologische sporen bewaard zijn gebleven. Binnen de 15de en 16de-eeuwse kelders werden onder de huidige keldervloeren oudere muren en vloerniveaus aangetroffen, die in verband kunnen gebracht worden met de laatmiddeleeuwse en vroeg-16de-eeuwse bebouwing aldaar. Deze structuren waren gebouwd binnen oudere, vermoedelijk laatmiddeleeuwse ophogingslagen. In de recente kelders, proefput 1 en 5B werden quasi uitsluitend ophogingslagen aangetroffen. In proefput 5 langs Steegskan werd een bakstenen put aangetroffen die dateert uit de periode tussen de nieuwe en de nieuwste tijd. Het valt niet uit te sluiten dat ook hier oudere bewoningsresten bewaard zijn gebleven.

Op basis van deze resultaten wordt geconcludeerd dat verder **archeologisch vervolgonderzoek** noodzakelijk is.

6 KWALITEITSCONTROLE EN ONDERTEKENING

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Patrick Hambach	General Director		22/03/2022
Toon Moeskops	Business Unit Manager		22/03/2022
Anouk Van der Kelen	Archeoloog/ Kwaliteitsverantwoordelijke		22/03/2022

7 BIBLIOGRAFIE

De Groote K., Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen (Relicta Monografiën, 1), Brussel 2014.

Dirix E., 2021. Archeologische evaluatie van het bodemarchief ter hoogte van Oever 16 te Antwerpen (prov. Antwerpen). Nota. Verslag kelderregistratie en analyse. ABO Archeologische rapporten 1668.

Geopunt Vlaanderen.

Hofstra G.H., *Een determinatie handleiding voor steengoed*, 2014 [online] (<https://docplayer.nl/62475107-Een-determinatie-handleiding-voor-steengoed-g-h-hofstra.html>) (Geraadpleegd op 24 februari 2021).

Reyns N., Ferket R., 2020. Archeologienota Antwerpen Oever 16. All Archeo rapporten 986.

Stadsarchief Antwerpen.